

e-ISSN: 2630-6417

International Journal of
Social, Humanities and
Administrative Sciences
(JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 56
Year: 2022 September
Pp: 1151-1169

Arrival
07 August 2022
Published
30 September 2022

Article ID
64479
Article Serial Number
10

DOI NUMBER
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.64479>

How to Cite This Article
Tanrikulu, S. (2022). "Ehl-i
Sünnet'in Bir Kısım Haberi
Sıfatlara Dair Yorumları",
Journal of Social, Humanities
and Administrative Sciences,
8(56):1151-1169

International Journal of Social,
Humanities and Administrative Sciences
is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.
This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Ehl-İ Sünnet'in Bir Kısım Haberi Sıfatlara Dair Yorumları ¹

Interpretations of Ahl Al-Sunnah on Some Akhbar Al-Sifat

Sadık Tanrikulu

Öğr. Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Eskişehir, Türkiye

ÖZET

Allah'ın sıfatları meselesi, İslâm tarihinin ilk döneminden itibaren tartışma konusu yapılmış, en önemli meselelerden bir tanesidir. Allah'ın sıfatlarıyla ilgili kelâm etmeyen hemen hiçbir kelami mezhep bulunmamaktadır. Her mezhep kendi metoduna göre bu sıfatları yorumlamış, binaenaleyh konu etrafında farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. İlk bakışta Allah'ın insanî özellikler taşıdığı düşünürten haberi sıfatlar, Allah'ın sıfatlarıyla ilgili tartışma konusu yapılan ilk meselelerdendir. Haberi sıfatlar hakkında ilk dönem ulemâ yorum yapmaktan kaçınmaktaydı. Fakat bu tarz sıfatları yorumlamada aşırıya giden ve taşıdıkları insanî hususiyetleri Allah'a nispet eden görüşlerin ortaya çıkmasıyla bu sıfatların İslâmî bir bakışla tevil edilmeleri zarureti hâsıl olmuştur. Ehl-i Sünnet ulemâ burada devreye girmiş ve söz konusu sıfatları Kuran, sünnet ve akli ilkeler ışığında yorumlamışlardır. Böylece aşırı yorumların önüne geçilmiş ve insanların yanlış itikadi yönelimlere maruz kalmalarının önüne set çekilmiştir. Makalede Eş'ariler ve Matüridiler olmak üzere Ehl-i Sünnet kalamcılarının söz konusu sıfatlara ne gibi yorumlar getirdiklerini ve bu yorumların istinat ettiği delilleri kronolojik bir şekilde incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Ehl-i Sünnet, Eş'ari, Matüridi, Sifat, Haberi Sifat, Tevil, Teşbih, Tecsim, Müteşâbih

ABSTRACT

The issue of the attributes of Allah (*as-sifat Allah*) is one of the most important issues that has been discussed since the first period of Islamic history. There is almost no *mazhab kalam* that does not speak about the attributes of Allah. Each sect (*mazhab*) interpreted these attributes according to their own method, thus different interpretations emerged around the subject. *Akhbar as-sifat*, which make us think that Allah has human characteristics at first glance, is one of the first issues that are discussed about *as-sifat Allah*. The early scholars avoided commenting on *akhbar as-sifat*. However, with the emergence of opinions that go to extremes in interpreting such attributes and attribute their human characteristics to Allah, it has become necessary to interpret these attributes with an Islamic perspective. *Ahl as-Sunnah* scholars intervened here and interpreted these attributes in the light of the *Qur'an*, *Sunnah* and rational principles. Thus, excessive interpretations were prevented and people were diverted from wrong orientations threatening their creed (etiqađ). In the article, what kind of interpretations the *Ahl as-Sunnah* theologians, including *Ash'aris* and *Maturidis*, brought to these attributes and the evidences on which these interpretations are based will be examined chronologically.

Keywords: Ahl as-Sunnah, Ash'ari, Maturidi, Attributes (As-sifat), Akhbar as-Sifat, Ta'wil, Tasbih, Tacsim, Mutashabih

1. GİRİŞ

İslam âlimleri, Allah'ın, insan idrâkini aşan zâtı etrafında konuşmak yerine sıfatlarını konu edinmiş ve bu yolla O'nu tanıyıp tanıtmayı amaç edinmişlerdir. 'Allah'ın insanlarca bilinmesini sağlayan nitelik' veya 'Allah'ın zâtına nisbet edilen mana ve mefhûm' diye tanımlanan İlâhî sıfatlar, manaları dikkate alınmak suretiyle farklı mezhepler tarafından sistemleştirilerek çeşitli gruplara ayrılmıştır. Öncelikle Mutezile mezhebinin, Allah'ın sıfatları konusunda ileri sürdüğü görüşler ve yaklaşımlar hem orijinaldir hem de kendilerinden sonra gelen tüm kelam mezheplerini etkilemiş, onların fikrî ve metodik olarak şekillenmelerinde önemli rol oynamıştır. İslam inançları sahasında ilk defa akla müracaat edilerek çözülmeye çalışılan konuların başında sıfat-ı İlâhiyye ve müteşâbihâtın te'vili konuları gelmektedir. Mutezile ekolünün akla verdiği önem ve kullandığı akli yaklaşım ve yöntemler ise îzahtan uzaktır.

Allah'ın sıfatları konusu "zâtî, subûtî, selbî, fiilî ve haberi" gibi çeşitli ana başlıklar altında geniş bir alanı içine almaktadır. Mutezile ve sonrasında ortaya çıkıp gelişen Eşarilik ve Matüridilik olarak Ehl-i Sünnet mezheplerinin de müteşâbih nasları, dolayısıyla da haberî sıfatları anlama konusunda etkin tutum benimsedikleri bilinen bir gerçektir. Bu mezheplerin önceki ve sonraki kalamcılarının birbirinden belirgin bir biçimde farklı yaklaşımlar sergiledikleri de yine bilinmektedir.

Kur'ân'da ve hadis-i şeriflerde var olan, yalnızca işitme (sem') ve haber vasıtasıyla sabit olan ilâhî sıfatlara "haberi sıfatlar" denilmektedir. Başka bir ifadeyle haberi sıfatlar, varlıkları ancak nassların haber vermesiyle bilinebilen sıfatlardır. Haberi sıfatlar, zahirî (dış) anlamla Allah hakkında kullanıldığında benzerlik (mümâselet ve müşâhebet)

¹ Makale, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde (2013) yapılmış olan Kâdi Abdülcebbar'da Haberi Sıfatlar isimli yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

çağrıştıran sıfatlardır. İstivâ, yed, ayn, vech sıfatları gibi. Bunlardan bir kısmı Allah'ın zâtıyla ilgili olan, diğer bir kısmı ise fiilleriyle ilgili sıfatlardır.² Bu bağlamda haberi sıfatlar konusunda Ehl-i Sünnet'in nasıl bir yorumlama tarzına sahip olduğu ve konuya nasıl yaklaştığı, Eş'ari ve Matûridî mukayesesi üzerinden ortaya konulacaktır.

Sıfatlar meselesinde, Mâtürîdî ve Eş'arî tercihler arasında bir takım ihtilaflar olmasına rağmen genel çerçevede ortak kabullere de sahip olduğunu görüyoruz. Cenab-ı Hakkın sıfatlarının varlığı, sıfatların ne zatin aynı ne de gayrı olduğu; fiilî sıfatlar ve tekvin sıfatı hariç diğer sıfatların zatla beraber ezeli ve ebedî oldukları; Allah'ın her türlü noksandan tenzih edilip hakkında cevher, araz, cisim gibi ifadelerin kullanılmayacağı ve Kur'an'ın mahlûk olmadığı noktasında görüş birliği bulunmaktadır. Ehl-i Sünnet'in sıfatlar konusundaki itikadını yansıtan bu kabuller, ilk mütekellim olarak kabul edilen Ebû Hanife'nin düşüncesinde görülebilmektedir.³ Dolayısıyla haberi sıfatlar meselesinde, Ehl-i Sünnet itikadının iki önemli kolu olan Mâtürîdî ve Eş'arî mezheplerinin görüşlerinin mukayeseli bir şekilde ortaya konulması makalenin amacını teşkil etmektedir. Bu amaç için, öncelikle, Eş'arî ve Mâtürîdî kelimcilerin görüşleri bu mezheplerin temel eserlerinden incelenip ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayrıca bu amaca yönelik olarak Eş'arî ve Mâtürîdî'den başlamak üzere her iki İmamın müntesipleri olan kelimcilerin temel eserleri haberi sıfatlar açısından târihî sıralamalarına göre (kronolojik olarak) incelenilecek, görüş ve yorumları kısaca kaydedilecektir.

2. HABERİ SIFAT KAVRAMI

Naslarda geçen, yalnız nakil ve haberle sâbit olup, hakikî manalarını anlamak için akıl yürütülemeyen ve kendilerini idrâk etmek mümkün olmayan yed, vech, istivâ, ityân, mecî gibi müteşâbih lafızlara haberi sıfatlar denir. Haberi sıfatların bir kısmı sâdece Kur'an-ı Kerim'de, bir kısmı hem Kur'an hem sahîh hadîslerde, bir kısmı da sâdece sahîh hadîslerde geçmektedir.⁴

Bir kısım araştırmacılar "bu sıfat grubuna 'haberi' denmesinin sebebi, bunların sözlük anlamları itibarıyla yaratılmışlık özelliği taşımalarıdır" demektedirler⁵. Ancak başka kaynaklar bu isimlendirmenin sebebinin bu sıfatların sem' (işitme) ve haber yoluyla bilinmesi olduğunu ifade etmektedirler.⁶

İzmîrli İsmâîl Hakkı (ö. 1946) haberi sıfatlardan ayn, vech, yed gibi bir kısmının sıfat-ı zât; nüzü'l, istivâ, mecî gibi diğer bir kısmının da sıfat-ı ef'âl olduğunu söylemektedir⁷ ki bu ayrımın aynısını İbnu Fûrek'in (ö. 406/1015), İmam Eş'arî'nin (ö.324/936) kelâmî görüşlerini açıkladığı *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh* isimli eserinde de görmekteyiz.⁸

Haberî sıfatlar esâsen tenzihî sıfatlar içinde mütâlâa edilirler. Bu sıfatlar zâhir manalarıyla alındıklarında cismâniyyet ifade edip Yaraticının kullara benzetilmesine kapı açtıkları için eğer âyet veya hadîslerle sâbit olmasalardı zât-ı ilâhiyye'ye izâfe edilmeleri düşünülemezdi.⁹

Haberî sıfatlar; zâhirî manalarıyla anlaşıldığında Allah'a (c.c.) eczâ, âzâ, bir mekânda bulunma veya yer kaplama (tahayyüz) gibi mefhûmları izâfe edip teşbih, teccim, temsil ve tekyif fikrine kapı açma ihtimalini taşıdığı için özellikle kelâm ekolleri ve âlimleri tarafından ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Haberî sıfatlar tâbirinin ilk kelimciler tarafından kullanılmadığı, bu terime ilk defa İbn Teymiye (ö: 728/1328)'nin eserlerinde rastlanıldığı, dolayısıyla da daha sonraki devirlere ait bir terim olması gerektiği ifade edilmektedir.¹⁰

Ehl-i Sünnet akaidinin oluşmasına tesir eden âlimlerin en önemlisi¹¹ olan Ebû Hanife'ye göre bu sıfatlar keyfiyetsiz sıfatlardır. Bu görüş Ehl-i Sünnet'in görüşünü de yansıtmaktadır. Ona göre Allah'ın eli, yüzü ve nefsi vardır fakat Kur'an'da bu sıfatların nasıl olduğu açıklanmamıştır. Ebû Hanife, Allah'ın sıfatlarının var olduğunu, ancak mahlûkatın sıfatlarından farklı ve keyfiyetlerinin de bizler tarafından bilinemeyecek şekilde olduğunu söylemiştir. Ona göre Allah'ın ihtiyaç duymaksızın arş üzerine istivâsı ve istikrarı vardır, arşı ve diğer şeyleri korur. Eğer Allah'ın buna ihtiyacı olsaydı, yaratılmışlar gibi âlemi yaratma ve düzenlemeye gücü yetmezdi. Oturmak veya karar kılmaya ihtiyaç duysaydı arşın yaratılmasından önce Allah'ın nerede olduğu sorusu sorulabilirdi ki O bundan münezzehtir. Ebû Hanife haberi sıfatlar konusunda tenzihî bir yaklaşım sergilemektedir. Ona göre Allah'ın eli, yüzü, gazabı, nefsi, rızası, arşa istivâsı vardır fakat bu sıfatların nasıl olduğu bilinmez. Bu sıfatlara Allah ve resulünün bildirdiğinden

² Ömer Aydın, *Haberî Sıfatları Anlama Yolları*, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/10075> Erişim tarihi: 09.08.2019

³ Celal Büyük, *Ebu Hanife'nin İlahî Sıfatlar Problemine Yaklaşımı*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 11 Sayı: 56, Nisan 2018.

⁴ İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan, *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ali b. İsmâîl el-Eş'arî*, Dârul-Maşnik, Beyrût, 1987, 41; eş-Şâfiî, Hasan, *el-Âmidî ve Ârâhu'l-Kelâmiyye*, Dârul-Selâm, Kâhire, 1998, 335; Gölcük, Şerafettin- Toprak, Süleyman, *Kelâm*, 2001, 222; Kılavuz, A. Saim, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006, 144, 145; Yurdagür, Metin, *Allah'ın Sıfatları-Esmâü'l-Hüsna*, Marifet Yy, İstanbul, 1984, 235; İzmîrli, İsmâîl Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1339 H. II, 152; Özler, Mevlüt, *İslâm Düşüncesinde Tevhid*, 167-185.

⁵ Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 279.

⁶ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh*, 41; Huleyf, Fethullah, *Fahrüddin er-Râzi*, Dârul-Câmîati'l-Mısriyye, İskenderiyye, 1976, (er-Râzi, Fahrüddin, *Nihâyet'ul-Ukûl Fi Dirâyeti'l-Usûl*'den naklen), 86, 87; et-Teftazânî, *İlmü'l-Kelâm ve Ba'du Müşkilâtihî*, 125; Kılavuz, A. Saim, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi*, 142.

⁷ Hakkı, İzmîrli İsmâîl, *Yeni İlm-i Kelâm*, II, 152.

⁸ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh*, 41.

⁹ Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 279.

¹⁰ Yurdagür, Metin, *Haberî Sıfatları Anlamada Metod*, EÜİFD, Sayı I, Kayseri, 1983, 251, 252.

¹¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-sunnet> Erişim tarihi: 09.08.2019

başka bir anlam yüklemek onları inkâr anlamına gelir.¹² Haberî sıfatları, Allah'ın zâtına uygun bir şekilde yorumlamanın, bunları zahirleri (dış anlamları) üzere bırakıp keyfiyetinin bilinemeyeceğini söylemekten daha yararlı, daha mantıklı ve tevhid inancına daha uygun olduğu söylenebilir.¹³

3. HABERÎ SIFATLAR BAĞLAMINDA MÜTEŞÂBİH KAVRAMI

Haberî sıfatların anlam ve yorumunu "mütesâbih" kavramından uzak bir şekilde değerlendirebilmek mümkün değildir. Zîrâ haberî sıfatlara ilişkin âyetlerin mütesâbih olduğu konusunda kelâm ekolleri arasında ihtilaf yoktur¹⁴. Mütesâbih kavramı ise doğrudan muhkem ve te'vil kavramlarıyla ilintili olarak ele alınmaktadır. Zîra bu üç mefhum, Kur'an-ı Kerim'de bir arada zikredilmektedir.

Konuya kaynaklık edip kelâm ilmi ile birlikte fıkıh usûlü, tefsîr, hadîs gibi ilimlerin erbabınca da değerlendirme ve yorumlara kapı açan¹⁵ nass Âl-i İmrân sûresi 7. âyetidir. Âyetin meâli şöyledir: "*Sana Kitâb'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bâzı âyetleri muhkemdir ki bunlar Kitâb'ın esasıdır. Diğerleri de mütesâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vil etmek için ondaki mütesâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbûki onun te'vilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise; Ona inandı; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. Bunu ancak akıl sahipleri anlar.*"

Âyet-i Kerîme'de geçen "muhkem" kelimesine sözlük anlamı itibâriyle sözlüklerde şöyle mana verilmektedir: muhkem, ihkâm kelimesinden ism-i mefûldür. Yani bir şeyi sağlam bir şekilde yapmak kelimesinden türetilerek sağlam yapılmış, bozukluğu bulunmaksızın sapaşğlam, muhkem ve metin şey demektir. Kelimeye verilen bu anlamların daha açık gösterilebilmesi için de, zayıflık, eksiklik ve noksanı bulunmayan, yıkılma ve taarruzlara karşı çok sağlam yapılmış "bina" ve binek hayvanını sağlam bir şekilde kontrol altında tutmasından dolayı "gem" örnekleri verilmiştir¹⁶.

"Mütesâbih" ise kelime anlamı itibâriyle iki aynı şeyin birbirine benzemesi anlamını ifade eder. Birbirlerine o kadar benzerler ki zihin ikisini birbirinden ayırt etmekten âciz kalır. Benzemek, benzeşmek, keyfiyetçe birbirinin aynı olmak (mümâselet), iki şeyin birbiri ile karıştırılması (müşkilât) demektir. Örnek olarak *iştebeheti'l-umûru ve teşâbehet*, yani işler birbirine benzediğinden dolayı karıştı demektir¹⁷.

E-v-l kökünden masdar olan te'vil kelimesinin sözlük anlamı için sözlüklerin verdiği manalar ise; eğmek, meylettirmek, bir şeyi gerisin geriye sâhibine döndürmek (redd), dönmek (rucû'), bir şeyin aslına dönmesi, gerek ilim gerekse fiil olsun bir şeyin kendisi ile kastedilen maksadına döndürülmesi, açıklama, âkibeti gözetilen siyâset ve *evvele'l-kelâme ve teevvelehû* örneğinde olduğu gibi sözü ölçüp tartıp düşünüp değerlendirip hesaplayarak planlamaktır¹⁸.

Muhkem kelimesinin ıstılâhî anlamı ise; lafız ve mana yönünden içinde şüphe barındırmayan söz,¹⁹ kendisi ile ne kast edildiği sağlam bir şekilde ortaya konulmuş olup te'vil yönünden sâdece tek bir manaya delâlet eden²⁰, kısas-ı enbiyâ gibi, duyanın anlamak için tevile ihtiyaç hissetmeyeceği²¹, kendisi ile kast edilen murâdın tebdîl ve tağyîrden (yani tahsîs ve te'vilden) uzak bir şekilde sağlam olarak belirtildiği ifadedir. "Allah her şeyi bilir"²² örneğinde olduğu gibi Allah'ın zâtı ve sıfatlarına delâlet eden naslar muhkemdir, çünkü bunlar neshi kabul etmezler²³.

Mütesâbih kavramı ıstılâhî olarak, çeşitli manalara gelme ihtimali taşıması sebebiyle dinleyenin karıştırdığı, net olarak anlayamadığı şeydir. Gerek lafız gerekse mana olarak başkalarına benzemelerinden dolayı tefsîri karıştırılan, problemlili olan demektir. Cenâb-ı Hakk'ın vasıfları mana yönünden mütesâbih olanlara dâhil edilmektedir. Kelamcılara göre mütesâbih, keyfiyeti birbiri ile aynı olan demektir. Hakikatini bilmenin bir yolu ve imkânı

¹² Celal Büyük, *Ebu Hanîfe'nin İlahî Sıfatlar Problemine Yaklaşımı*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 11 Sayı: 56 Nisan 2018, s. 941

¹³ Ömer Aydın, *Haberî Sıfatları Anlama Yolları*, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/10075> Erişim tarihi: 09.08.2019

¹⁴ Halife, İbrâhîm Abdurrahmân Muhammed, *Mütesâbih*, el-Mevsûatu'l-İslâmiyyetu'l-Âmme, el-Meclisu'l-Âlâ li'ş-Şuûn-il-İslâmiyye, Kâhire, 2008, 1240; Yavuz, Yusuf Şevki, *Mütesâbih*, DİA, İstanbul, 2006, XXXII, 205-206.

¹⁵ Yavuz, Yusuf Şevki, *Mütesâbih*, 204-205; Başoğlu Tuncay, *Muhkem*, Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2006, XXXI, 42-43.

¹⁶ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr, *Esâsu'l-Belâğa*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1994, 137; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 389; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Lisân – Tehzîbu Lisâni'l-Arab*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1993, I, 280; el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh, Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-Arabîyye*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2009, 270; er-Râğib, *Mu'cem*, 141-142; Ebû'l-Bekâ, *el-Kulliyât*, 713; el-Cürçânî, *et-Târifât*, 172; et-Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1489.

¹⁷ el-Cürçânî, *et-Târifât*, 172; ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 320; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 863; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Lisân*, I, 651; El-Cevherî, *es-Sihâh*, 581; er-Râğib, *Mu'cem*, 285; Ebû'l-Bekâ, *el-Kulliyât*, 713; et-Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1437.

¹⁸ el-Cürçânî, *et-Târifât*, 46; ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 25; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 863; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Lisân*, I, 52; El-Cevherî, *es-Sihâh*, 64; er-Râğib, *Mu'cem*, 38; Ebû'l-Bekâ, *el-Kulliyât*, 217; et-Tehânevî, *Keşşâf*, I, 376; Halife, *Mütesâbih*, 1240.

¹⁹ er-Râğib, *Mu'cem*, 38.

²⁰ Ebû'l-Bekâ, *el-Kulliyât*, 713.

²¹ el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 389.

²² Enfâl, 75.

²³ el-Cürçânî, *et-Târifât*, 172.

bulunmayan her şey müteşâbihtir denilmiş, örnek olarak da kıyâmetin kopma vakti, deccalın zuhûru ve sûre başlarındaki hurûf-u mukattaa kaydedilmiştir²⁴.

Ebu'l-Hasen el-Eş'arî "muhkem, manayı bizzat kendisi açıklayan ibâredir, müteşâbih ise aynı anda bir şeyi ve zıddını taşıyan şüpheli ibâredir" demektedir²⁵.

"Te'vil" kavramı ile istilâhî olarak, bir şeyin nihâyetinde vardığı anlam, zorlayıcı bir delil sebebiyle lafzın zâhirî manasının asıl anlamından başka bir manaya taşınması, yorumlamak, bir lafzın anlamının o lafzın zâhir manasının dışında taşıdığı muhtemel manalardan bir tanesine Kur'an ve Sünnet'e uygun bir şekilde hamledilmesi kast edilmektedir²⁶.

Mücessime ve Müşebbihe mezhepleri Kur'an-ı Kerim'de vârid olan müteşâbih âyetleri zâhir manalarına göre anlayıp yorumlamışlardır. Ehl-i Sünnet ekolünde ise bu konuda genel olarak iki grup düşünce tarzı bulunmaktadır: Birincisi; selef-i sâlihînin yoludur. Müteşâbih nassların, olduğu gibi kabul ve tasdik edilip te'vilinin Allah'a bırakılması, Allah'ın da zâtına lâyük olmayan vasıflardan tenzîh edilmesi şeklinde uygulanmıştır.

İkinci tarz düşünce şekli ise halef/sonradan gelen ulemanın yöntemidir. Bu yöneme göre müteşâbih nasslar kabul edilirler. Ancak, kesin olarak Allah'ın murâdı budur denilmeksizin Arapçanın imkânlarına uygun ve Allah'ın zâtına lâyük bir şekilde te'vil edilirler.²⁷

Evzâî (ö. 157/774), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Mâlik b. Enes (ö. 179/795) ve İmâm Şâfiî'nin (ö. 204/819) yanı sıra muhaddisler ve Selefîyye'nin çoğunluğu te'vile meyletmeyen birinci gruba dâhildir. Hasan-ı Basrî'den (ö.110/728) itibaren mütekaddim bâzî âlimler ile birlikte hemen bütün kelâmcılar ve müteahhirûn ise müteşâbihlerin belli usûl ve kâideler çerçevesinde te'vile tâbi tutulabileceğini kabul eden ikinci gruba girmektedirler.²⁸

Sıfatları te'vil etmekten uzak duranlar (selef) ve te'vili kabul edip uygulayanlar (halef) olmak üzere iki sınıftan bahsedilebilir. Bu genel tasnif içerisinde de bu sıfatlar hakkında yorum yapmak yerine onları oldukları gibi kabul edip keyfiyetlerini Allah'a havâle etme şeklinde icrâ edilen "*tevakkuf ve tefvîz*", Yaratıcıyı kullara veya kulları Yaratıcıya benzeterek tanımaya çalışan "*teşbih ve teccim*", Allah'ı zâtına lâyük olmayan sıfatlardan tenzîh etmekte aşırı giden "*nefy ve ta'til*" ile sıfatları teşbih ve ta'tile düşmeden Cenab-ı Hakk'ın zâtına lâyük bir şekilde yorumlayan "*isbât ve te'vil*" yöntemlerinin varlığı bilinmektedir.

"Te'vilsiz "*tevakkuf ve tefvîz*" metodunu Ehl-i Sünnet'in selefî (selef-i sâlihîn), "*teşbih ve teccim*" yolunu Müşebbihe, Mücessime, Kerrâmiyye, Haşviyye ve gulât-ı Şîa, "*isbât ve te'vil*" yöntemini de Mutezile ve Ehl-i Sünnet'in halefî (Mâtürîdî ve Eş'arî kelamcılar) takip etmekle birlikte tenzihte aşırı gidip bâzî sıfatları nefyeden Cehmiyye, Mutezile ve islâm felsefecileri de "*nefy ve ta'til*" ehli olarak anılmışlardır.²⁹

4. EHL-İ SÜNNET'E GÖRE HABERÎ SIFATLAR

Ehl-i Sünnet'in haberi sıfatlar konusunda sahip oldukları görüşler ve konuyla ilgili yaptıkları yorumlar tek tek ele alındığında şunlar söylenebilir:

4.1. İstivâ (الاستواء)

Doğru ve düzgün olmak anlamındaki s-v-y kökünden türemiş olan istivâ kelimesi için sözlüklerde; "iki şeyin karşılıklı olarak birbirine denk olması, bir şeye yönelmek, bir şeyi hedeflemek, hayvan, yatak ve binek gibi şeylerin üzerinde doğrulmak, normallik (îtidal), istilâ, istikâmet, doğruluk, düzgünlük, bir şeyin tamamına ve kemâline ermesi, tam ve kâmil olmak, bir yere veya bir şeye ulaşmak, bir şeyin üzerine oturmak ve yerleşmek, bir şeyin üzerine çıkmak, yükselmek" gibi anlamlar kaydedilmektedir.³⁰

²⁴ el-Cürçânî, *et-Târîfât*, 167; ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 320; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûs el-Muhît*, 863; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Lisân*, I, 651; el-Cevherî, *es-Sihâh*, 581; er-Râğîb, *Mu'cem*, 38; Ebû'l-Bekâ, *el-Kulliyât*, 713; et-Tehânevî, *Keşşâf*, I, 376.

²⁵ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâtî's-Şeyh*, 64.

²⁶ el-Cürçânî, *et-Târîfât*, 46. ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 25. el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 863. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Lisân*, I, 52. El-Cevherî, *es-Sihâh*, 64. er-Râğîb, *Mu'cem*, 38. Ebû'l-Bekâ, *el-Kulliyât*, 217; et-Tehânevî, *Keşşâf*, I, 376; Özervarlı, M. Sait, *İbn Teymiyye'nin Düşünce metodolojisi ve Kelâmcılara Eleştirisi*, İsam Yy, İstanbul, 2008, 98.

²⁷ es-Sâbûnî, Nüreddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr, *el-Bidâye fi Usûli'd-Din*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yy, Ankara, 2000, 25.

²⁸ Türçan, Galip, *Kelâmda Kaynaklık Niteliği Bakımından Kitâb, İlahiyât Yy*, Ankara, 2012, 175-190. Yavuz, *Müteşâbih*, 206.

²⁹ Eş-Şarkâvî, Muhammed Abdullah, *el-İmân, Hakikatuhü ve Eseruhü fi'n-Nefsi ve'l-Muctema'- Usûluhü ve Furû'uhü Muktedayâtuhü ve Nevâkiduhü*, Dârü'l-Ceyl, Beyrût, Mektebetu'z-Zehrâ, 1990, 183-187; et-Teftazânî, *İlmu'l-Kelâm ve Bâdu Müşkilâtihî*, 98-134; Abdülhamid, İrfan, *İslâm'da İtikadi Mezhepler ve Akâid Esasları*, Terc. Mustafa Saim Yeprem, TDV Yy. Ankara, 2011, 208-219; Yıldırım, Suat, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, 22-40; Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi*, 144, 145; Yurdagür, Metin, *Allah'ın Sıfatları*, 236-242; Özler, Mevlüt, *İslâm Düşüncesinde Tevhîd*, 167-185; Gölcük- Toprak, *Kelâm*, 211-221; Çelebi, İlyas, *Sıfat*, DİA, İstanbul 2009, XXXVII, 102, 103.

³⁰ ez-Zemahşerî, Mahmûd, *Esâsu'l-Belâğa*, 315; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 826; er-Râğîb, *Mu'cem*, 281; Ebû'l-Bekâ, 90; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 442-447; Duğaym, Semih, *Mustalahâtü İlmî'l-Kelâm el-İslâmî*, I, 114-115; Yavuz, Yusuf Şevki, *İstivâ*, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2009, XXIII, 402; Toplaoğlu, Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İsam, 168.

İstivâ kavramı, Kur'an-ı Kerim'de "arş" ile doğrudan bağlantılı olarak zikredildiği için bu kelimenin anlamı da incelenmelidir. Arş (العرش) kelimesinin ise asıl anlamı "yükseklik, yüksek yer ve yüksek şey" dir. Arş kelimesi bu anlamlara bağlı olarak "tavan, gölgelik, çardak, ev, çadır, direk ve sütun, ayağın parmaklara doğru uzanan yüksek kısmı, çatılar ve ağaçların tepeleri gibi eşyanın en yüksek ve en üst kısımları, su kuyusunun üstüne bina edilmiş olan taş yapı ya da direklerin tepesine yapılan tahtadan örtü, üzüm asmasının üzerine kurulan ağaçtan yapı, kuş yuvası, devenin üzerine kadınların oturması için yapılan tahtadan oturak, izzet, hükümlerlik, mülk, saltanat, şan, şeref, dîvân ve taht"³¹ gibi manalara gelir.

Kur'an-ı Kerim'de "arş" kelimesi hem kullara hem de Allah'a nisbet edilmektedir. Kullara nisbet edilerek "üzerinde oturdukları taht" anlamı kastedilmiştir.³² Arş kelimesi Kur'an'da "Rabbu'l-arş"³³ ve "zü'l-arş"³⁴ terkipleriyle de Allah'a nisbet edilmiş, Allah'ın arşının su üzerinde olduğu³⁵, melekler tarafından taşındığı³⁶, Allah'ın ona istivâ ettiği³⁷ bildirilmiştir. Arş kelimesinin Allah'a nisbet edilmesi ile ilgili ifadeler kelimelerin tarafından haberî sıfatlardan sayılmıştır.

İstivâ kelimesi Kur'an-ı Kerim'de yedi âyette arşa, iki yerde de semâya yönelik bir fiil olarak Allah'a nisbet edilmiştir.³⁸ Örnek olarak: "Allah, gökleri ve yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yaratan, sonra da arşa istivâ edendir" (Secde, 32/4) ve "Rahman arşa istivâ etmiştir" (Tâ-hâ, 20/5) âyetleri kaydedilebilir.³⁹

Haberî sıfatların keyfiyeti bilinemez diyerek onları te'vil etmeyen İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'ye göre kendisi arşın koruyucusu ve arştan başka bir varlık olan Allah, ihtiyaç duymaksızın göklerin üzerinde bulunan arşa istivâ etmiştir.⁴⁰ Evzaî (ö: 157/774), Mâlik b. Enes (ö: 179/795), Süfyân es-Sevrî (ö: 161/178) ve Leys b. Sa'd'a (ö. 175/791) müteşâbih âyet ve hadisler sorulduğunda hepsinin şu cevabı verdikleri ifade edilmektedir: "*Onları, keyfiyetsiz bir şekilde, geldikleri gibi kabul ediniz*"⁴¹.

İstivâ meselesinde İmâm Mâlik'in sözü meşhurdur: "*istivâ ma'küldür/ma'lûmdur, keyfiyeti meçhuldür, onunla ilgili soru sormak bid'attir, ona inanmak vacibdir*".⁴² İmâm Şâfiî (ö.204/919) ile Ahmed b. Hanbel'in de bu görüşte oldukları bilinmektedir.⁴³ İbn-i Küllâb el-Basrî ise (ö. 240/854) arş ve fevkiyeti isbât etmiştir. Allah arşın ve her şeyin üstündedir, ancak cisim değildir.⁴⁴ Ebu'l-Abbas el-Kalânî (ö. IX/X yy başları) de istivâyı, Allah'ın temassız olarak arş üzerinde olması olarak anlamıştır.⁴⁵

İmâm Eş'arî "arş'ın semânın üzerinde olduğu, Allah'ın da arş'a istivâ ettiği" tarzında vâkî olabilecek bir suâli tartışıp, bu görüşü reddetmektedir. Eş'arî, istivâyı, keyfiyetsiz ve teşbihsiz olarak isbât edip⁴⁶ "*Allah, keyfiyeti bilinmeksizin istivâ etmiştir*" demektedir.⁴⁷ Eş'arî, istivâ'nın sıfat değil fiil olduğunu kabul etmektedir.⁴⁸ O'na göre Allah'ın istivâ etmesi Kaderiyye'nin iddia ettiği gibi "istilâ" manasına değildir.⁴⁹ O, Mutezile, Cehmiyye ve Harûriyye'nin istivâyı

³¹ ez- Zemaşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, 414; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 1072; el-Cevherî, *es-Sihâh*, 752, 753; er-Râğîb, *Mu'cem*, 268, 269; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IX, 133, 134; Duğaym, *Mustalahâtu İlmi'l-Kelâm el-İslâmî*, I, 782; et-Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1171; Yavuz, Yusuf Şevki, *Arş*, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, III, 406; Toplaoğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 29.

³² Hz. Yûsuf'un ve Sebe' melikesi Belkis'in tahtı anlamında. Bkz. Yûsuf, 12/100; en-Neml, 27/23, 38, 41, 42.

³³ "Göklerin ve yerin Rabbi, Arş'ın da Rabbi olan Allah onların vasıflandırmalarından yücedir, münezzehtir." (ez-Zuhuruf, 43/82).

³⁴ "(Ey Muhammed!) Yüz çevirirlerse, de ki: Allah bana yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben sâdece O'na güvenip dayanırım. O, yüce Arş'ın sâhibidir." (el-Mü'minûn, 23/116). Ayrıca bkz: el-İsrâ, 17/42; Yûnus, 10/3; el-Furkân, 25/59; es-Secde, 32/4; Fussilet, 41/11; el-Hadîd, 57/4.

³⁵ Hûd, 11/7.

³⁶ el-Hâkka, 69/17.

³⁷ Yûnus, 10/3; er-Ra'd, 13/2; Tâ-hâ, 20/5.

³⁸ Yavuz, Yusuf Şevki, *İstivâ*, 402; Toplaoğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri*, 168.

³⁹ Ayrıca; er-Ra'd, 13/2; el-Bakara, 2/29; Yûnus, 10/3; el-Furkân, 25/59; el-Hadîd, 57/4; Fussilet, 41/11.

⁴⁰ Ebû Hanîfe, Nûman b. Sâbit, *el-Vasiyye*, 88, (İmâm-ı Âzam'ın Beş Eseri İçerisinde. İfâv Yy, İstanbul, 1992); Beyâzîzâde, *el-Usûlü'l-Münife*, 50-52; el-Kârî, Molla Ali, *Şerhu'l-Fikhi'l-Ekber*, Thk: Ali Muhammed Dendel, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, Ty, 67.

⁴¹ el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *el-Esmâ ve's-Sifât*, thk. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî, Mektebetu's-Sevâdî, Cidde, 1993, II, 304 vd.; Emîn, Ahmed, *Duâ'l-İslâm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnân, 2009, III, 16.

⁴² el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhîr, *Usûlu'd-Dîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1981, 113; eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, Thk: Muhammed Abdülkâdir el-Fâdilî, El-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrût, 2010, I, 73; el-Beyhakî, *el-Esmâ*, 379; el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-İktisâd Fi'l-İtikâd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2004, 38; el-Âmidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Sâlim Seyfuddîn, *Ebkâru'l-Eşkâr Fi' Usûli'd-Dîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003, III, 364; el-Kârî, *Şerh*, 70; Emîn, Ahmed, *Duâ'l-İslâm*, III, 16.

⁴³ el-Beyhakî, *el-Esmâ*, II, 303-314; İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdul-Halîm, *Mecmûatu'r-Resâilil-Kubrâ*, Mısır, 1966, I, 206-207; Özervarlı, *İbn Teymiyye*, 102; Yurdagür, *Allah'ın Sıfatları*, 266-267.

⁴⁴ en-Neşşâr, Ali Sâmi, *Neş'etu'l-Fikri'l-Felsefî fi'l-İslâm*, Dâru'l-Maârif, Kâhire, 1995, I, 269 vd.

⁴⁵ el-Bağdâdî, *Usûli'd-Dîn*, 113.

⁴⁶ el-Eş'arî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâil, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, tsiz, 15, 46; el-Eş'arî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâil, *Usûl-ü Ehli's-Sünne ve'l-Cemâa, Risâletu Ehli's-Sağr*, Thk: Muhammed Seyyid Culeynid, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kâhire, 2013, 140.

⁴⁷ el-Eş'arî, *Makâlât*, 128.

⁴⁸ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh*, 325.

⁴⁹ el-Eş'arî, *Usûl-ü Ehli's-Sünne*, 140.

istilâ, mülk (iktidar/saltanat) ve kahr (galebe) manasına alıp ona kudret anlamı yüklemelerini de reddeder. Eş'arî'ye göre Allah eğer arş'ı istilâ etmiş olsa idi arz'a da semâya da otların ve efrâdın üzerine de istilâ etmiş olurdu. Çünkü Allah bütün eşyâ üzerine kâdir ve müstevlîdir. Böyle olduğuna göre Allah'ın arş üzerine istivâsının bütün eşyâ üzerine olan istilâ manasına olması câiz değildir. Dolayısıyla da istivâ sadece arş'a mahsustur.⁵⁰ Ancak İmâm Eş'arî kendisi *Usûl-ü Ehli's-Sünne ve'l-Cemâa, (Risâletü Ehli's-Sağr)* isimli eserinde konuyu ehl-i ilmin istivâ'yı "*insanlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar Allah'ın ilmi onları kuşatıcıdır/kuşatmaktadır*" şeklinde açıkladıklarını ifade ederek bağlamakta, bunun üzerine kendisi bir yorum da eklememektedir.⁵¹

Bâkılânî (ö. 403/1013) ise istivânın, hudûs emârelerinden uzak bir şekilde anlaşılıp Kur'an ve sünnette geldiği gibi kabul edilmesi gerektiğini ifade eder. Arş'ın Allah'ın karar yeri ve mekânı olmadığını, Allah'ın istivâsının da kullarınki gibi olmadığını belirtir.⁵² Bâkılânî, istivânın istilâ, kudret ve kahr (galebe) olarak te'vil edilmesini reddeder. Gerekçe olarak da; "Çünkü Allah, arşı yaratmadan evvel de Kâdir ve Kâhîr idi" der.⁵³

İbn Fûrek'e (ö.406/1015) göre istivâ Allah'ın gökte mekân tutması değildir. O, mekân itibâriyle değil, hükümrânlık sıfatlarıyla, yani yaratıklarını hâkimiyet altına almak, işlerini idâre etmek ve yaratıklardan üstün olmak suretiyle yücelmiştir.⁵⁴

Abdülkâhîr el-Bağdâdî (ö. 429/1037) ise Mutezile'nin, istivâyı 'istilâ' şeklinde anlamasını bâtil bir te'vil olarak değerlendirip böyle bir te'vilin Allah'ın arşa istivâ etmeden evvel orayı istilâ etmemiş olması gibi bir manayı gerektirdiğini ifade eder. Kendisi ise istivânın doğru te'vilinin 'mülk/hükümrânlık' manasına olması gerektiğini, âyetin manasının âdetâ "mülkün/varlığın, Allah'tan başkasına mülk/memleket olmadığı" şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtir.⁵⁵

İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî (ö. 478/1085) haberî sıfatların mutlakâ te'vil edilmeleri gerektiğine kânîdir. Ancak, halef'in, müteşâbihlerin manalarını ta'yin edip tafsilatlı bir şekilde te'vil ettiklerini, Selef'in te'vilinin ise özet olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶ Cüveynî, istivâ'nın istikrâr şeklinde alınmasının te'sime götüreceğini belirtip idâreyi ele almak ve tam olarak hâkim olmak manasına kahr ve galebe olarak te'vil etmektedir.⁵⁷ Ayrıca Cüveynî, istivâ'nın İlâh'ın 'arşta bir şeyi kast etmesi' şeklinde anlaşılabilirliğini de kabul edip bu görüşün Süfyân-ı Sevrî'ye âit olduğunu söylemektedir.⁵⁸

Gazzâlî (ö.505/1111) de istivâ'nın te'vil edilmemesi durumunda insanların zihin ve fikir karışıklığına ya da vehme düşebileceklerini ifade etmektedir.⁵⁹ Ancak avâmın müteşâbihlerle meşgul olmaktan men edilmesi düşüncesinde olan Gazzâlî⁶⁰, istivânın onlara anlatılmaması gerektiği,⁶¹ bu konuyu sorduklarında fitne kapısının açılmaması için kendilerine İmâm Mâlik'in istivâ ile ilgili sözünün hatırlatılması gerektiği görüşündedir.⁶² Gazzâlî istivâ'nın havâs tarafından Allah'ın kibriyâsına zıt olmayacak bir biçimde ve hudûs ve fenâ özelliklerinden uzak bir şekilde anlaşılması gerektiği kanaatinde. Gazzâlî, istivâ'nın kahr ve istilâ, hâkimiyet ve galebe, itaat ettirme, olarak anlaşılması gerektiğini kaydeder.⁶³

Fahreddîn er-Râzî istivâ'dan murâdın arş üzerine "istikrâr" olmasının câiz olmadığını, dil kuralları gereğince istivâ'dan maksadın "istilâ, kahr, kaderin hükmünün nâfiz/geçerli, Allah'ın hükümlerinin cârî olması, mülk ve melekût

⁵⁰ el-Eş'arî, *el-İbâne*, 46-47.

⁵¹ el-Eş'arî, *Usûl-ü Ehli's-Sünne*, 140.

⁵² el-Bâkılânî, Kâdî, Ebûbekir b. Tayyib, *el-İnsâf Fimâ Yecibu İtikâduhu ve Lâ Yecûzu'l-Cehlu Bihî*, Thk: Muhammed Zâhid el-Kevserî, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kâhire, 2000, 39-40.

⁵³ el-Bâkılânî, Kâdî, Ebûbekir b. Tayyib, *et-Temhîd fî'r-Reddi Ale'l-Mulhideti ve'r-Râfidati ve'l-Havârici ve'l-Mûtezile*, Thk: Richard Mac Harty el-Yesûî, el-Mektebetü's-Şarkîyye, Beyrût, 1947, 260, 262, 264.

⁵⁴ Öge, Ali, İbn Fûrek, *Hayâtı ve Kelâmî Görüşleri*, Kömen Yy, Konya, 2011, 79-80.

⁵⁵ el-Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn*, 112-114.

⁵⁶ Fevde, Saîd Abdüllatif, *el-Lemaât fî'l-Akâid Tehzîbu Lumai'l-Edille fî Akâidi'l-Mille li İmâmi'l-Harameyn el-Cüveynî*, (*Mesâilu'l-Hilâf beyne'l-Eşâira ve'l-Mâtürîdiyye*, İbn Kemâl Bâşâ, içinde), Dârul-Feth, Ammân, 2009, 106.

⁵⁷ el-Cüveynî, İmâmü'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî, *el-İrşâd ilâ Kavâti'l-Edilleti fî Usûli'd-Dîn*, Thk: Es'ad Temîm, Müessesetu'l-Kutub es-Sekâfiyye, Beyrût, 1996, 59-60; et-Tilmisânî, Şerefuddîn, *Şerhu Lem'il-Edille li'l-Cüveynî*, Thk: es-Seyyid Muhammed Seyyid Abdülvehhâb, Dârul-Hadis, Kâhire, 2009, 131-135.

⁵⁸ el-Cüveynî, *el-İrşâd*, 59-60.

⁵⁹ el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Ravdatu't-Tâlibîn ve Umdetu's-Sâlikîn*, (*Mecmûatu Resâili'l-İmâmi'l-Ğazâlî* içinde), Dârul-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2006, 53.

⁶⁰ el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İlcâmü'l-Avâm An İlmi'l-Kelâm*, (*Mecmûatu Resâili'l-İmâmi'l-Ğazâlî* içinde), Dârul-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2006, 49.

⁶¹ el-Gazzâlî, *el-İktisâd*, 38.

⁶² el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Mişkâtü'l-Envâr*, (*Mecmûatu Resâili'l-İmâmi'l-Ğazâlî* içinde), Dârul-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2006, 74.

⁶³ el-Gazzâlî, *el-İktisâd*, 40; el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Dârul-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1998, 104.

işlerinin tanzim ve idâresi" olması gerektiği şeklinde görüş belirtir. Ardından da bu görüşüne muhâlif olarak gelebilecek itirazlara karşı istilâdan maksadının kendisi ile çekişip, îtirâz edip mücâdeleye girişini olmayan tam bir kudret olduğunu vurgulayarak cevap vermektedir.⁶⁴

İmam Mâtürîdî ise, istivâ kavramını "hiç bir şey O'nun benzeri değildir"⁶⁵ anlamındaki âyet çerçevesinde değerlendirmiş, teşbih ve teccimi reddeder tarzda açıklamalarda bulunup tevakkuf ve tefvîd (bu konularda konuşmayı te'vilini Allahâ havâle etme) yolunu tercih etmiştir.⁶⁶

Matürîdi mezhebinin sistemleşmesinde büyük pay sahibi Ebu'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508/1115)'nin, *Bahru'l-Kelâm* adlı eserinde istivâyı açıklarken selef metodunu müdâfaa ettiği görülmektedir⁶⁷. Ancak O, *Tabsiratu'l-Edille*'sinde istivâ'ya istikrar, tamamlanma/kemâle erme, istilâ, mekân îtibâriyle yükselme ve rütbe bakımından yücelme gibi anlamlar verildiğini kaydettikten sonra istivâ ile mahlûkâtın en yücresi olan arşa istilâ manasının kast olunabileceğinin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bu anlamlardan yola çıkarak da Allah'ın, arşı zikredip her yönden bunun altında olan şeylerin tamamını istilâ etmeyi kastetmiş olabileceğini söyler.⁶⁸

Sa'düddin Teftazânî (ö. 792/1290), haberî sıfatların mecazi ve temsili olduklarını ve hakiki manalarına hamledilmeyeceklerini ifade edip istivâ konusunda cumhurun görüşünün, onun istilâdan mecaz ya da Allah'ın azametinin temsil ve tasviri olduğunu kaydeder.⁶⁹

Adudiddin el-İcî (ö. 756/1355) ile Seyyid Şerif el-Cürçânî (ö. 816/1413) ise çoğunluğun istivâyı istila anlamında kabul ettiklerini ifade ettikten sonra ona semâyı kast etmek, ona yönelmek/hedeflemek manasının verilmesini uzak bir durum olduğunu belirtmektedir.⁷⁰

Selef yolunu daha selâmetli, halef yolunu daha sağlam gören Nûreddîn es-Sâbûnî'ye (ö. 508/1184) göre ise Allah, arşa istivâ ettiğini belirtmek sûretiyle kendisini övmektedir.⁷¹ Ebu'l-Yusr el-Pezdevî (ö. 493/1099) istivâ'yı istilâ ve kahr (galebe) olarak değerlendirirken⁷² Ebu'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310) ise onu yapılan işin tamama/kemâle ermesi ve arş'a istilâ olarak değerlendirmektedir.⁷³

Buraya kadar yapılan incelemelerden anlaşıldığı kadarıyla Ehl-i Sünnet mezheplerinin ilk dönemlerinde istivâ ile ilgili olarak yapılan te'villerde bir çekince görünürken müteahhirîn diye isimlendirilen sonraki dönemlerde bu konuda daha rahat yorumlar yapıldığı gözlenmektedir.

Yukarıda açıklandığı gibi, Ehl-i Sünnet kelamcılarının istivâyı; Allah'ın ilminin insanları kuşatması, yaratıklarını hâkimiyet altına alması, onların işlerini idâre etmesi, yücelmesi, idâreyi ele almak ve tam olarak hâkim olmak manasına kahr ve ğalebesi, arşta bir şeyi kast etmesi, istilâ, itaat ettirme, kaderin ve O'nun hükümlerinin câri olması, mülk ve melekût işlerinin tanzimi, kudret kabzasında bulunma olarak te'vil ettikleri görülmektedir.

4.2. Vech (وجه)

Vech kelimesi için sözlükler; organ olan yüz, çehre, surat, her şeyin ön tarafı, kast, niyet, rızâ, yön/taf, bir şeyin zâtı/kendisi, yönelmek, bir şeyin karşısı, karşısında bulunan, bir topluluğun reisi, önde gelen, zaman diliminin ilk başı, sözün maksadı, evin kapısının bulunduğu taraf anlamlarını kaydetmektedirler.⁷⁴

⁶⁴ er-Râzî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Esâsu't-Takdis*, Müessesetü'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrût, 1995, 117-120.

⁶⁵ eş-Şûrâ, 42/11.

⁶⁶ el-Mâtürîdî, Ebü Mansûr, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu, İsam, Ankara, 2005, 105-115; el-Mâtürîdî, Ebü Mansûr, *Te'vilâtu Ehlî's-Sünne*, thk. Fâtma Yûsuf el-Hamîmi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2004, 283-285; el-Ğâlî, Belkâsım, *Ebü Mansûr el-Mâtürîdî Hayâtuhu ve Ârâuhu'l-Akadîyye*, Dâru't-Türki Lin'-Neşr, Tunus, 1989, 178-180; Koçar, Musa, *Mâtürîdî'de Allah-Âlem İlişkisi*, 195-205; el-Mağribî, Ali Abdullah, *İmâmu Ehlî's-Sünne Ebü Mansûr el-Mâtürîdî ve Ârâuhu'l-Kelâmiyye*, *Mektebetü Vehbe, Kâhire*, 2009, 214-222.

⁶⁷ en-Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymûn, *Bahru'l-Kelâm fî Usûli'd-Dîn*, Thk: Abdullah Muhammed Abdullah İsmâil- Muhammed es-Seyyid Ahmed Şehâte, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kâhire 2011, 208-212.

⁶⁸ en-Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymûn, *Tabsiratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kâhire, 2011, I, 346-349.

⁶⁹ Teftazani, Mesud b. Ömer b. Abdillâh Sadüddin, *Şerhu'l-Mekâsid*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, III, 128.

⁷⁰ İcî, Abdurrahman b. Ahmed Adudiddin, *el-Mevâkıf fî İlmî'l-Kelâm*, Âlemü'l-Kutub, Beyrut, ty., 119; Cürçânî Seyyid Şerif, Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Mevâkıf*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kâhire, 2011, X, 110.

⁷¹ es-Sâbûnî, *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn*, 23- 25.

⁷² el-Pezdevî, Ebu'l-Yusr Muhammed, *Usûlu'd-Dîn*, Thk: Hans Peterlans, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kâhire, 2003, 38.

⁷³ en-Nesefî, Ebu'l-Berekât, *el-İtimâd fî'l-İtikâd (Şerhu'l-Umde fî Akîdeti Ehlî's-Sünne ve'l-Cemâa)*, Thk: Abdullah Muhammed Abdullah İsmâil, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kâhire, 2012, 165,166.

⁷⁴ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 1230; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 1734; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Lisân*, II, 719; Ebu'l-Bekâ, *el-Küllîyyât*, 798; er-Râğib, *Mu'cem*, 854; ez-Zemâşerî, *Esâsu'l-Belâğâ*, 667. Yavuz, Yusuf Şevki, *Vecih*, Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2012, XXXII, 585.

Vech kelimesi Kur'an-ı Kerim'de on bir âyette Allah lafzına, O'na râcî olan zamîre veya Rabb ismine muzâf kılınmıştır⁷⁵. Örnek olarak şu âyetler kaydedilebilir:

"Her şey helâk olucudur/olacaktır, Ancak celâl azamet ve kahr ve ikrâm sâhibi Rabb'inin vechi bâkî kalır/kalacaktır". (Rahmân, 55/27); "Doğu da batı da Allah'ındır, o halde her nereye yüzünüzü dönerseniz orada Allah'ın vechi vardır". (el-Bakara, 2/115); "O'nun vechinden başka her şey helâk olacaktır". (Kasas, 28/88); "Sabah akşam Rablerine, O'nun vechini dileyerek duâ edenlerle birlikte sebât et". (Kehf, 18/28); "Yüce Rabbinin vechini istemekten başka O'nun nezdinde hiçbir kimseye âit şükranla karşılanacak bir nimet yoktur". (Leyl, 92/19-20) ve "Biz sizi Allah'ın vechi için doyuruyoruz". (İnsân, 76/9). Ehl-i Sünnet kelimcilerinin vech kavramı ile ilgili görüşleri şöyledir:

Eş'arî "Allah'ın fenâ ve helâke ma'rûz olmayan bir vechi vardır" diyerek vech'i keyfiyetsiz bir anlayışla ispatlamaktadır.⁷⁶ Ancak Eş'arî'nin başka bir ifadesinde vech'i vücûd şeklinde te'vil ettiği de nakledilmektedir.⁷⁷

Bâkîllânî de Eş'arî gibi Allah'ın, kendisi hakkında vech'i isbatladığını ifade edip⁷⁸ bunun organ olması iddiasını reddetmektedir.⁷⁹ Abdulkâhîr el-Bağdâdî'ye göre vech'ten maksat Allah'ın zâtıdır. O'na göre "Rabb'inin vechi kalır" (ويبقى وجهه ربك) ibâresi ile kast olunan mana "ويبقى ربك" yani 'Rabb'in kalır' şeklinde olmalıdır.⁸⁰

Cüveynî ile Teftazânî de vech'den maksat vücûd'dur demektedirler.⁸¹ Fahreddîn er-Râzî'ye göre ise, âyetlerde geçen vech'in uzuv ve organ olan yüz olması mümkün değildir. Bu kelime bâzan Allah'ın zâtından bâzan da rızasından kinayedir.⁸²

Âmidî'ye göre ise vech, zât ve sıfatlarının toplamı (mecmuu sıfât) şeklinde anlaşılmalıdır.⁸³ Bir ifadesinde İmam Eş'arî, Cüveynî ve Teftazânî'nin vech'i, vücûd, Abdulkâhîr el-Bağdâdî'nin, Allah'ın zâtı, Fahreddîn er-Râzî'nin, bâzan Allah'ın zâtından bâzan da rızasından kinaye, Âmidî'nin ise zât ve sıfatlarının toplamı (mecmuu sıfât) şeklinde te'vil ettikleri görülmüştür.

4.3. Yed (يد)

Yed kelimesi Arapça'da; "parmaklardan bileğe kadar el, dirseklere veya omuza kadar kol, mülkiyyet/sahiplik, saltanat, zenginlik, itaat, sıla (bağ/bağlantı), bereket, makam, vakar, yardım, birinin velîsi olma (velâyet), güç, kuvvet, kudret, tâkat, yardım etme, hâkimiyet, zenginlik, nimet, ihsan, iyilik yapma, cemaat, kurtarma (imdat), zulmü engelleme, birinin borcuna kefil olma" anlamlarını ifade etmektedir.⁸⁴ Yed kelimesinin Arap dilinde genel olarak organ anlamında kullanıldığı bilinmektedir. Ancak bu kelime Arapçada bu manaya kullanıldığından daha fazla bir şekilde çoğunlukla nimetlerle ilgili olarak kullanılmaktadır.⁸⁵

Kur'an-ı Kerim'de yed kelimesi sekiz âyette müfred (el), üçünde tesniye (iki el), birinde cemî' (eller) kalıbında olmak üzere Allah'a nisbet edilmiştir.⁸⁶ Bir el için; "Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir." (el-Fetih, 48/71); "Onlar Allah'ı hakkıyla tanıyıp bilemediler. Kıyâmet günü bütün yeryüzü O'nun kabzasındadır. Gökler O'nun eliyle dürülmüş olacaktır." (ez-Zümer, 39/67) âyetleri, iki el için; "Ey iblîs! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni men eden nedir?" (Sâd, 38/75); üç el için ise; "Yahûdiler, Allah'ın eli bağlıdır (sıkıdır) dediler. Hay, dedikleri yüzünden elleri bağlanası ve lânet olasılar! Bilakis Allah'ın elleri açıktır." (el-Mâide, 5/64) ve "Görmüyorlar mı ki, biz ellerimizin (kudretimizin) eseri olmak üzere onlar için birçok hayvan yarattık. Bu sâyede onlar bunlara sahip olmuşlardır." (Yâ-sîn, 36/71) âyetleri zikredilebilir.

Ashâbu'l-hadîs, el hakkında gelen âyetleri oldukları gibi kabul edip, te'vile tâbi tutmaksızın el'in varlığını keyfiyetsiz bir şekilde kabul etmişlerdir. Abdullah b. Kullâb (ö. 240/854), Allah tarafından bildirildiği için yed haberi sıfatlardandır demektedir.⁸⁷ Kalânîsî (ö. 555/1160) de yed'in sıfat olduğu görüşündedir.⁸⁸

⁷⁵ Yavuz, Yusuf Şevki, *Vecih*, 585; Topaloğlu- Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 334.

⁷⁶ el-Eş'arî, *el-İbâne*, 51; el-Eş'arî, *Makâlât*, 128.

⁷⁷ el-Âmidî, *Ebkâr*, I, 358; el-Beydâvî, *Kâfî Nâsiru'd-Dîn, Tavâliu'l-Envâr min Metâli'il-Enzâr*, Thk: Abbas Süleymân, Dâru'l-Ceyl, Beyrût, 1991, 190; el-Beydâvî, *Misbâhu'l-Ervâh*, 166; el-İcî, *el-Mevâkıf*, VIII, 298; el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, VIII, 111.

⁷⁸ el-Bâkîllânî, *et-Temhîd*, 258; el-Bâkîllânî, *el-İnsâf*, 23.

⁷⁹ el-Bâkîllânî, *et-Temhîd*, 259, 260.

⁸⁰ el-Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn*, 110.

⁸¹ el-Cüveynî, *el-İrşâd*, 146, 148. et-Teftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, III, 128.

⁸² er-Râzî, *Esâsu't-Takdis*, 93, 94.

⁸³ el-Âmidî, *Ebkâr*, I, 358, 359; el-Âmidî, *Ğâyetu'l-Merâm*, 129.

⁸⁴ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 1276; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 1789; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Lisân*, II, 719; Ebu'l-Bekâ, *el-Küllîyyât*, 827-828; er-Râğîb, *Mu'cem*, 610; ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 711. Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 342.

⁸⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Lisân*, II, 769.

⁸⁶ Topaloğlu- Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 342, 343.

⁸⁷ el-Eş'arî, *Makâlât*, 132.

⁸⁸ el-Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn*, 111.

Eş'arî, Allah hakkında yed/el'in varlığını kabul ve isbât edip onun selef mezhebinin görüşü üzere zât ve diğer sıfatlar üzerine zâid iki subûtî sıfat olduğunu kabul etmektedir.⁸⁹ Eş'arî, yed kelimesinin organ, nimet ve kudret olarak te'vil edilmesini kabul etmemektedir. Bu şekilde bir te'vilin icmâ'a, kıyâs'a, akla ve Arapça'ya uygun olmadığını ifade edip bu tür te'vili kabul edenlerin bid'at ehli olduklarını söylemektedir.⁹⁰ Ancak, İbnu Fûrek, İmâm Eş'arî'nin yed kelimesine kudret manasını verdiğini söylemektedir.⁹¹ Bâkîllânî ve Beydâvî (ö. 685/1286) de te'vile gitmeyip kelimeyi olduğu gibi kabul edenlerdendirler.⁹²

Eş'arî mezhebi imamlarının çoğunluğu yed kelimesini kudret ve nimet olarak te'vil etmişlerdir.⁹³ Abdulkâhir el-Bağdâdî, Âmidî ve Sa'duddin et-Teftazânî yed kelimesini kudret,⁹⁴ Cüveynî ile Fahreddîn er-Râzî ise kudret ve nimet olarak te'vil etmişlerdir.⁹⁵ İmâm Gazâlî ise *İlcâmu'l-Avâm*'da yed kelimesini cisim olarak anlamının insanı kâfir edeceğini ifade edip bu kelimeyi cisim veya onun bir parçası olarak değil de Allah'ın zâtına uygun bir şekilde kabul edip te'viline de girilmemesi gerektiği görüşünü taşımaktadır.⁹⁶

Mâtürîdîlerden Ebu'l-Muîn en-Nesefî yed kelimesinin Mutezile'nin iddia ettiği gibi kuvvet, kudret ve nimet olarak anlaşılmasının uygun olmadığı görüşündedir. Nesefî'ye göre sıfât-ı ezeliyyeden olan yed kelimesi teşbih, tecsim, organ ve keyfiyet belirtilmeksizin anlaşılmalıdır. Nesefî, yed kelimesinin, Kur'an'da mülk, tasarruf ve minnet/lutûf anlamlarını ifade etmek üzere geldiğini düşünmektedir.⁹⁷

Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî ise yed kelimesinin Allah'ın has/husûsî sıfatlarından olduğunu ve te'vil edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir.⁹⁸ Eş'arî mezhebi imamlarının çoğunluğu ile birlikte Mâtürîdîlerden Ebu'l-Muîn en-Nesefî yed kelimesini kudret ve nimet olarak te'vil ettikleri görülmektedir.

4.4. Ayn (عين)

"Ayn" kelimesi sözlüklerde; "Göz, bakmak, bakış, kem göz, nazar değmesi, gözün büyüklüğü, pınar, su kaynağı, suyun akışı, öz, bir şeyin veya bir şahsın bizzat kendisi, zâtı, aslı, kişi, bir şeyin hakikati, taraf/yön/cihet, ekabir/ileri gelen kişiler, reis, gözcü/gözetleyici, casus, güneş, güneşin ziyası, bir adamın görünüşü, hane halkı, mal veya eşyanın en iyisi" gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁹

Kur'an-ı Kerim'de Allah hakkında zikredilen عين/göz kelimesi hem müfred, hem de cemî olarak gelmiştir. Ayn kelimesi ile ilgili olarak şu âyetleri kaydedebiliriz:

"(Ey mûsâ!) Benim nezâretimde (gözüm önünde) yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim" (Tâ-hâ, 39); "Gemi, gözlerimizin önünde akıp gidiyordu" (Kamer, 14); "Sen, gözlerimizin önündesin" (et-Tûr, 48); "Gözlerimizin önünde ve vahyimiz (emrimiz) uyarınca gemiyi yap" (Hûd, 11/37).

İmâm Eş'arî, *Makâlat*'ında Ehl-i Sünnet'in ayn kelimesini te'vilsiz ispatladıklarını ifade etmekte,¹⁰⁰ Ashâbu'l-hadîs'in de kanâatinin bu yönde olduğunu belirtmektedir.¹⁰¹ Ancak, ayn konusunda Eş'arî'nin iki görüşü olduğu nakledilmektedir. Bunlardan birine göre Eş'arî, selef ekolünde olduğu gibi ayn'ın Allah'ın nefsî sıfatlarından biri olduğunu söylemekte, diğerinde de ayn'ın basar/görmek manasına anlaşılması gerektiğini belirtmektedir.¹⁰² Cürcânî ise, İmâm Eş'arî'nin bu ikinci görüşündeki basar/görmek anlamı ile birlikte ayn kelimesine koruyup kollamak manasını da verdiğini söylemektedir.¹⁰³ Bâkîllânî de kendisinden öncekiler gibi, ayn'ın duygulardan bir duygu olmayıp organlara ve cinslere benzemediği görüşündedir.¹⁰⁴ Beydâvî de bu görüşün daha güzel olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁵

⁸⁹ el-Âmidî, *Ebkâr*, I, 359; el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, VIII, 111.

⁹⁰ el-Eş'arî, *el-İbâne*, 51-55; el-Eş'arî, *Usûl-ü Ehli's-Sünne*, 138.

⁹¹ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâtî's-Şeyh*, 44.

⁹² el-Bâkîllânî, *et-Temhîd*, 258, 259. el-Bâkîllânî, *el-İnsâf*, 23. el-Beydâvî, *Tavâliu'l-Envâr*, 190; el-Beydâvî, *Misbâhu'l-Ervâh*, 166.

⁹³ el-Âmidî, *Ebkâr*, I, 359.

⁹⁴ el-Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn*, 111. el-Âmidî, *Ebkâr*, I, 359; el-Âmidî, *Gâyetü'l-Merâm*, 128. et-Teftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, III, 128.

⁹⁵ el-Cüveynî, *el-İrşâd*, 146; et-Tilmisânî, *Şerhu Lem'il-Edille*, 134. er-Râzî, *Esâsu't-Takdîs*, 98 - 102.

⁹⁶ el-Gazâlî, *İlcâmu'l-Avâm*, 42, 43.

⁹⁷ en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, 199.

⁹⁸ el-Pezdevî, *Usûlu'd-Dîn*, 39.

⁹⁹ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 832; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 1168; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Lisân*, II, 248; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, 541; er-Râğîb, *Mu'cem*, 397; ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 443; Toplaoğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 32.

¹⁰⁰ el-Eş'arî, *Makâlât*, 128.

¹⁰¹ el-Eş'arî, *Makâlât*, 132.

¹⁰² el-Âmidî, *Ebkâr*, I, 361; el-İcî, *el-Mevâkıf*, 298.

¹⁰³ el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, VIII, 112.

¹⁰⁴ el-Bâkîllânî, *el-İnsâf*, 23, 24.

¹⁰⁵ el-Beydâvî, *Tavâliu'l-Envâr*, 190; el-Beydâvî, *Misbâhu'l-Ervâh*, 166.

İbnu Fûrek, ayn kelimesini korumak ve görmek şeklinde te'vil etmiştir.¹⁰⁶ Abdulkâhir el-Bağdâdî, Allah'ın eşyâyı görmesi (ru'yet) olarak te'vil etmiş,¹⁰⁷ Cüveynî ise, zâhir anlamı ile değerlendirilmemesi gerektiği üzerine ittifak olduğunu ifade ettikten sonra kelimeyi, görmek (basar)¹⁰⁸ ve koruyup kollamak şeklinde te'vil etmiştir.¹⁰⁹ Fahreddîn er-Râzî, ayn kelimesinin çok şiddetli inâyet, yani ileri derecede koruyup kollayıp gözetleme ve önem verme'den kinâye olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰ Seyfuddîn el-Âmidî de ayn'ı koruma ve kollama (hıfz ve riâyet) şeklinde anlamıştır.¹¹¹

Müteahhirinden Saduddîn et-Teftazânî ayn'ın görmekten (basar) mecâz olarak kullanılmış olduğu şeklinde anlaşılmasının hem İmâm Eş'arî'nin iki görüşünden birisi, hem de cumhûrun görüşü olduğunu kaydetmektedir. Teftazânî'ye göre, Kur'an'da geçen bu türden ifadeler aklî manaların hissedilebilir bir şekilde temsilleri ve tasvirleridir. O'na göre kelimenin görmekten (basar) mecâz olarak anlaşılması teşbih ve tecsim kapısı sür'atle kapayacaktır.¹¹²

Eş'arî ve Saduddîn et-Teftazânî'nin görmek (basar), Cürcânî, İbnu Fûrek ve Cüveynî'nin görmek anlamı ile birlikte koruyup kollamak, Fahreddîn er-Râzî ve Seyfuddîn el-Âmidî'nin ileri derecede koruma, kollama, gözetleme ve önem verme şeklinde te'vil ettikleri anlaşılmalıdır.

4.5. Sâk (السَّاق)

Sâk kelimesi sözlükte; bacak, diz ile ayak veya topuk arası, baldır, şiddetli durum ve nefis anlamlarına gelmektedir.¹¹³ Cevherî es-*Sihâh*'ta "*O gün (kıyâmet günü) sâk açılır*"¹¹⁴ âyetindeki sâk kelimesine şiddetin ortaya çıkarılması anlamını uygun görmektedir. Cevherî "*Ve bacak bacağa dolaşır*"¹¹⁵ âyetindeki sâk kelimesini ise dünyadaki şiddetin sonu, âhiretteki şiddetin ise başı olarak anlamaktadır.¹¹⁶

Kur'an-ı Kerim'de iki âyette geçen sâk kelimesi doğrudan doğruya Allah'a nisbet edilmemiştir. Kelimenin geçtiği âyetler şöyledir: "*O gün (kıyâmet günü) sâk açılır ve secdeye çağırılırlar*" (el-Kalem, 68/42); "*Ve bacak bacağa dolaşır*" (el-Kıyâme, 75/29).

Eş'arîlerden el-Cüveynî, el-*Akîdetu'n-Nizâmiyye*'sinde haberî sıfatların te'vil edilmeyip selef metodu üzere anlaşılması gerektiği görüşünü ortaya koyarken¹¹⁷ diğer eserlerinde "*O gün (kıyâmet günü) sâk açılır*"¹¹⁸ âyetinde geçen sâk kelimesini kıyâmet gününde şiddet ve zorlukların ortaya çıkarılması olarak te'vil etmektedir.¹¹⁹ Fahreddîn er-Râzî ve Seyfuddîn el-Âmidî de sâk kelimesini bu manada te'vil edenlerdendirler.¹²⁰

İmâm Mâtürîdî, *Te'vilâtul-Kur'an*'da "*O gün (kıyâmet günü) sâk açılır*"¹²¹ âyetinin tefsîri esnâsında sâk kelimesinin şiddetten kinâye olduğunu ifade edip kelimenin şiddet ve dehşetin ortaya çıkarılmasını ifade ettiğini söyler.¹²² Ebu'l-Muîn en-Nesefî sâk kelimesine çok ağır ve zor durum manası verir.¹²³

Cüveynî, Fahreddîn er-Râzî, Seyfuddîn el-Âmidî, İmâm Mâtürîdî ve Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin de sâk kelimesini kıyâmet gününde şiddet ve zorlukların ortaya çıkarılması olarak te'vil ettiklerini anlıyoruz.

4.6. Yemîn (يَمِين)

Sözlüklerde yemîn kelimesinin; sağ el, kuvvet, kudret, uğur/tâlih, mutluluk, kıymet, bereket, yemin etmek (kasem), sağ taraf ve mecâzî olarak da kıymetli ve değerli bir konuma sahip olmak anlamlarına geldiği ifade edilmektedir.¹²⁴

Yemîn kelimesi Kur'an-ı Kerim'de şu iki âyette Allah hakkında isbât edilmiştir: "*Onlar Allah'ı hakkıyla tanıyıp bilemediler. Kıyâmet günü bütün yeryüzü O'nun kabzasındadır. Gökler O'nun eliyle dürülmüş olacaktır*" (ez-Zümer,

¹⁰⁶ Öge, *İbn Fûrek*, 81.

¹⁰⁷ el-Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn*, 110.

¹⁰⁸ el-Cüveynî, *el-İrşâd*, 146, 147.

¹⁰⁹ et-Tilmisânî, *Şerhu Lem'il-Edille*, 134.

¹¹⁰ er-Râzî, *Esâsu't-Takdîs*, 95-97.

¹¹¹ el-Âmidî, *Gâyetu'l-Merâm*, 129; el-Âmidî, *Ebkâr*, I, 361.

¹¹² et-Teftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, III, 128, 129.

¹¹³ İbnu Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed, *Mekâyisü'l-Luğa*, Dâru'l-Hadis, Kâhire, 2008, 422; el-Cevherî, *es-Sihâh*, 573; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Lisân*, I, 639, 640;

¹¹⁴ el-Kalem, 68/42.

¹¹⁵ el-Kıyâme, 75/29.

¹¹⁶ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 573.

¹¹⁷ el-Cüveynî, *el-Akîdetu'n-Nizâmiyye*, 32-34.

¹¹⁸ el-Kalem, 68/42.

¹¹⁹ el-Cüveynî, *el-İrşâd*, 149. et-Tilmisânî, *Şerhu Lem'il-Edille*, 134.

¹²⁰ er-Râzî, *Esâsu't-Takdîs*, 108, 109; el-Âmidî, *Gâyetu'l-Merâm*, 130; el-Âmidî, *Ebkâr*, I, 363.

¹²¹ el-Kalem, 68/42.

¹²² el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, V, 218.

¹²³ en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, 202, 203.

¹²⁴ İbnu Fâris, *Mekâyisü'l-Luğa*, 422; el-Cevherî, *es-Sihâh*, 1281; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Lisân*, II, 773; er-Râğıb, *Mu'cem*, 613; ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 714; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 1795; el-Cürcânî, *et-Târîfât*, 218; et-Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1814.

39/67); "Eğer (Peygamber) bize atfen bâzı sözler uydurmuş olsaydı elbette onu kısıvrak yakalardık" (el-Hâkka, 69/44-45).

Fahreddîn er-Râzî, yemîn kelimesinin kuvvet ve kudretten ibâret olduğunu söyler. Bu görüşünü desteklemek için de iki delil kaydeder: birincisi; sağ elin insanın iki yanının en kuvvetlisi olduğu için yemîn diye adlandırılmasıdır. İkincisi de insanın bir fiili yapmaya ya da terk etmeye karşı azmini artırdığı için kase m etmenin yemin olarak adlandırılmasıdır.¹²⁵

Yemîn kelimesini Adudiddîn el-İcî, *el-Mevâkıf*'ta yorumsuz bir şekilde kaydetmekle yetinmiştir.¹²⁶ *el-Mevâkıf*'ı şerh eden Seyyid Şerîf el-Cürcânî ise yemîn kelimesinin te'vilinin apaçık bir şekilde tam bir kudret olduğunu belirtir.¹²⁷ Saduddîn et-Teftazânî de aynı görüştedir.¹²⁸ Mâtürîdî mezhebinden Ebu'l-Muîn en-Nesefî de yemîn kelimesini mülk ve kudret olarak yorumlayanlardandır.¹²⁹

Zemahşerî, yemîn kelimesinden maksadın kabza veya sağ el olmadığını, Allah'ın azametinin tasviri ve göz kamaştırıcı kudreti olduğunu ifade etmektedir.¹³⁰

Eş'arîlerden Fahreddîn er-Râzî, yemîn kelimesinin kuvvet ve kudret, Saduddîn et-Teftazânî ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî, kudret, Mâtürîdî mezhebinden Ebu'l-Muîn en-Nesefî ise mülk ve kudret olarak yorumlamıştır.

4.7. Kabza (قبضة)

Sözlüklerde kabza kelimesinin; almak, elde etmek, elinde bulundurmak, sahip olmak, avuca almak, tutmak, yummak, büzüşmek, mülkiyet ve tasarruf, yakalamak, acele etmek, bir şeyi sür'atle sevk etmek, bir şeye el ile eğilmek, bir çeşit yürüme biçimi, kinâye olarak ölüm gibi anlamlara geldiği belirtilmektedir.¹³¹

Kabza kelimesi ilgili olarak; "Onlar Allah'ı hakkıyla tanıyıp bilemediler. Kıyâmet günü bütün yeryüzü O'nun kabzasındadır. Gökler O'nun kudret eliyle dürülmüş olacaktır" (ez-Zümer, 39/67); "Sonra onu (uzayan gölgeyi) yavaş yavaş kendimize çekti (kısalttı)" (el-Furkân, 25/46) ve "bolluk veren de darlık veren de Allah'tır" (el-Bakara, 2/245) âyetleri kaydedilebilir.

İmam Eş'arî Allah'ın kabzasının bulunduğu daîr Ehl-i Sünnet'in icmâi olduğunu belirtir. Bu kabza, mecâzî olarak değil hakîkî olarak mevcuttur ve sâbittir. Ancak kabzanın mâhiyeti ve nasıllığı hakkında İmam Eş'arî her hangi bir yoruma girmez.¹³² Fahreddîn er-Râzî kabza kelimesinin eşyanın Allah'ın kudret ve tasarrufu dâhilinde olduğu şeklinde te'vil edilmesinin zorunlu olduğunu belirtir.¹³³ Ebu'l-Muîn en-Nesefî kabza'nın mülkiyet ve kudret olarak anlaşılması gerektiği görüşündedir.¹³⁴

Kabza ve yemîn kelimelerine Zemahşerî, Allah'ın muhteşem kudreti anlamını verip bunların O'nun azametinin tasviri maksadıyla kullanıldıklarını söylemektedir.¹³⁵

Sonuç olarak, Fahreddîn er-Râzî'nin kabza kelimesini; eşyanın, Allah'ın kudret ve tasarrufu dâhilinde olduğu şeklinde te'vil ederken, Ebu'l-Muîn en-Nesefî de mülkiyet/sahiplik ve kudret olarak anlaşılması gerektiği görüşünü ileri sürdüklerini görüyoruz.

4.8. Cenb (جنب)

Cenb kelimesi; yan taraf, insanın bir yarısı, yakınlık, hizâ, civâr, inanmak, bir şeyin büyük çoğunluğu, çatışma, sövmek, bir şeyin parçası, taraf/cihet, düşmek, ecel, emir ve itaat anlamlarına gelmektedir.¹³⁶

Cenb kelimesi Kur'an-ı Kerim'de; "Allah'ın cenbinde (O'na karşı) yaptığım aşırılıklardan dolayı bana yazıklar olsun" (ez-Zümer, 39/56) âyetinde geçmektedir.

Eş'arîlerden İbn Fûrek, cenb/taf kelimesini Allah'ın emri olarak yorumlamıştır.¹³⁷ Cüveynî, cenb/taf kelimesini Allah'ın emri ve bu emirlerin kaynakları (me'haz) şeklinde te'vil etmiştir. Cüveynî cenb kelimesinin aynı zamanda

¹²⁵ er-Râzî, *Esâsu't-Takdîs*, 104-105.

¹²⁶ el-İcî, *el-Mevâkıf*, 298;

¹²⁷ el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, VIII, 113.

¹²⁸ et-Teftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, III, 129.

¹²⁹ en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, 202; en-Nesefî, *Tabsiratu'l-Edille*, I, 287.

¹³⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 138.

¹³¹ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 912; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Lisân*, II, 348; er-Râğîb, *Mu'cem*, 437; ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 488; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 1282; el-Cürcânî, *et-Târîfât*, 144.

¹³² el-Eş'arî, *Usûl-ü Ehlî's-Sünne*, 138.

¹³³ er-Râzî, *Esâsu't-Takdîs*, 102.

¹³⁴ en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, 201.

¹³⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 138.

¹³⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Lisân*, I, 207; el-Cevherî, *es-Sihâh*, 203; er-Râğîb, *Mu'cem*, 112; ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 101; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 297.

¹³⁷ Öge, *İbn Fûrek*, 81.

cenâb, yani Allah'ın yüce katı ve himâyesi şeklinde anlaşılmasının da ihtimal dâhilinde olduğunu belirtmiştir.¹³⁸ Seyfuddîn el-Âmidî cenb'i Allah'ın emri, yüce katı ve himâyesi olarak te'vil etmiştir.¹³⁹ Adudiddîn el-İcî ve Seyyid Şerif Cürcânî de cenbi zâid bir sıfat olarak kabul edip Allah'ın emri ya da yüce katı ve himâyesi manasına anlamışlardır.¹⁴⁰ Fahreddîn er-Râzî, cenbin Allah'ın vech'i¹⁴¹ olduğunu ifade eder. Vecih ise er-Râzî'nin anlayışına göre Allah'ın zâtı ve rızâsı olarak te'vil edilmektedir.¹⁴²

Ebu'l-Muîn en-Nesefî, cenb kelimesinin ile kast olunabilecek anlamları sıralar. Bunlar; insanın yan tarafı, onun hizâsı, civârı, düşmek, ecel, emir ve itaattir. en-Nesefî, "*Allah'ın cenbinde (O'na karşı) yaptığım aşırılıklardan dolayı bana yazıklar olsun*"¹⁴³ âyetinde ifade edilmiş olan cenb kelimesinden maksadın organ olamayacağını ifade eder. Çünkü aşırılık organla ilgili olmaz, aksine Allah'a itaat ve O'nun emirlerinin gereklerini yerine getirme konusunda olur.¹⁴⁴ Kısaca Cenb kelimesi, bir kısım Ehl-i Sünnet kelâmcıları tarafından; Allah'ın emri, bu emirlerin kaynakları, cenâb, yani Allah'ın yüce katı, himâyesi, zâtı ve rızâsı olarak yorumlanmıştır.

4.9. Kurb ve Maiyet (القرب والمعية)

Kurb kelimesi sözlük anlamı olarak yakınlık, maiyyet ise beraberlik anlamına gelmektedir.¹⁴⁵ Her iki kelime de Kur'an-ı Kerim'de farklı âyetlerde değişik anlamlarda kullanılmıştır. Râğıb el-İsfahânî'ye göre, kurb kelimesi Kurân'da; mekân,¹⁴⁶ zaman,¹⁴⁷ nisbet/yakınlık,¹⁴⁸ itibâr¹⁴⁹, hem itibâr hem yakınlık¹⁵⁰ manalarını bir arada bulundurur bir şekilde yakınlık, koruyup gözetme,¹⁵¹ kudret¹⁵² ve kurban,¹⁵³ anlamlarına gelecek şekilde değişik âyetlerde zikredilmiştir.¹⁵⁴ Ebu'l-Bekâ ise *Kulliyât*'ında kurb kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de; icâbet,¹⁵⁵ koruma,¹⁵⁶ minnet/lütuf izhârı,¹⁵⁷ ceza,¹⁵⁸ hesaba çekme,¹⁵⁹ itaat,¹⁶⁰ rahmet¹⁶¹ ve kıyâmet¹⁶² gibi eylem ve gerçeklerin yakınlığı anlamlarına geldiği şeklinde farklı bir tasnif ortaya koymuştur.¹⁶³

Maa (beraber/lik) ifadesi, Kur'an'da değişik manalara gelecek şekilde yer almıştır. Bunlar; berâberlik,¹⁶⁴ birilerine katılma,¹⁶⁵ sonralık,¹⁶⁶ yanındalık,¹⁶⁷ gayrısı/başkası,¹⁶⁸ ilim,¹⁶⁹ takip etme,¹⁷⁰ biri ile sûreten/cesetle birlikte olma hâli,¹⁷¹ biri ile kalben birliktelik,¹⁷² biri ile hem ceset hem kalple birlikte olma durumu¹⁷³ ve birine yardım etme (nusret)¹⁷⁴ gibi halleri ifade etmektedir.¹⁷⁵

Kurb/yakınlık kelimesi de Kur'an'da değişik âyetlerde Allah hakkında ifade edilmiştir. Bu konuda gelen belli başlı âyet-i kerîmeler şunlardır: "*Biz ona (insana) şah damarından daha yakınız*" (Kâf, 50/16); "*Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara) Ben çok yakırım*" (el-Bakara, 2/186) ve "*Allah'a secde et ve O'na yaklaş*" (Alak, 96/16).

¹³⁸ el-Cüveynî, *el-İrşâd*, 148, 149.

¹³⁹ el-Âmidî, *Ebkâr*, I, 362.

¹⁴⁰ el-İcî, *el-Mevâkıf*, 298; el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, VIII, 112.

¹⁴¹ er-Râzî, *Esâsu't-Takdîs*, 108.

¹⁴² er-Râzî, *Esâsu't-Takdîs*, 94.

¹⁴³ ez-Zümer, 39/56.

¹⁴⁴ en-Nesefî, *Tabsiratu'l-Edille*, I, 287.

¹⁴⁵ er-Râğıb, *Mu'cem*, 446; Ebû'l-Bekâ, *el-Kulliyât*, 609.

¹⁴⁶ el-Bakara, 2/35; el-En'âm, 6/153; el-İsrâ, 17/34, 32; et-Tevbe, 9/28; el-Bakara, 2/222.

¹⁴⁷ el-Enbiyâ, 21/1, 109.

¹⁴⁸ en-Nisâ, 4/7, 8, 33; el-Mâide, 5/106; el-En'am, 6/152; el-Fâtır, 35/18.

¹⁴⁹ en-Nisâ, 4/172; Âl-i İmrân, 3/45; el-Mutaffifin, 83/28; el-Vâkıa, 56/88; el-A'râf, 7/114; Meryem, 19/52.

¹⁵⁰ et-Tevbe, 9/99; Sebe', 34/37.

¹⁵¹ el-A'râf, 7/56; el-Bakara, 2/186.

¹⁵² Kâf, 50/16; el-Vâkıa, 56/85.

¹⁵³ el-Mâide, 5/27; Âl-i İmrân, 3/183; el-Ahkâf, 46/28.

¹⁵⁴ er-Râğıb, *Mu'cem*, 446; Ebû'l-Bekâ, *el-Kulliyât*, 609.

¹⁵⁵ el-Bakara, 2/186.

¹⁵⁶ Kâf, 50/16.

¹⁵⁷ el-Vâkıa, 56/85.

¹⁵⁸ el-Enbiya, 21/97.

¹⁵⁹ el-Enbiyâ, 21/1.

¹⁶⁰ Alak, 96/19.

¹⁶¹ el-A'râf, 7/56.

¹⁶² el-Kamer, 54/1.

¹⁶³ Ebû'l-Bekâ, *el-Kulliyât*, 609.

¹⁶⁴ en-Neml, 27/44.

¹⁶⁵ el-Enbiyâ, 21/24.

¹⁶⁶ Yûsuf, 12/36.

¹⁶⁷ el-Bakara, 2/41.

¹⁶⁸ en-Neml, 27/63.

¹⁶⁹ en-Nisâ, 4/108.

¹⁷⁰ el-Müzzemmil, 73/20.

¹⁷¹ el-Hadîd, 57/14.

¹⁷² el-Bakara, 2/14.

¹⁷³ el-Feth, 48/29.

¹⁷⁴ et-Tevbe, 9/40; en-Nahl, 16/128.

¹⁷⁵ Ebû'l-Bekâ, *el-Kulliyât*, 707, 708.

Allah'ın, yaratıklarına yakınlığını ifade eden maa/beraberdır kelimesi de Kur'an'da pek çok âyette geçmektedir. Örnek olarak; "*Nerede olursanız olun, O (Allah) sizinle beraberdir*" (el-Hadîd, 57/4); "*Allah sizinle beraberdir.*" (Muhammed, 47/35); "*üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur (Allah'tır). Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O'dur (Allah'tır). Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O onlarla beraberdir*" (el-Mücâdele, 58/7) ve "*Allah takvâ sahipleri ve güzel amel edenlerle beraberdir.*" (en-Nahl, 16/128) âyetleri kaydedilebilir.

İmam Eş'arî, *el-İbâne*'de Allah'ın kullarına yakınlığını keyfiyetsiz bir şekilde kabul ve isbât etmektedir.¹⁷⁶ Ancak O, Allah'ın beraberliği/maiyyet konusunu te'vile tâbi tutmaktadır. Eş'arî, maiyyet meselesini O'nun arş'a istivâsı¹⁷⁷ ile ilgili olarak ele almaktadır. Eş'arî, istivânın, Allah'ın gizliyi de ondan daha gizli olanı da bildiğini, göklerde ve yerde hiçbir şeyin O'ndan gizli olmayıp âdetâ her şeyin yanında hazır ve onunla berabermiş gibi olduğunu ifade eder. Ardından da "*Nerede olursanız olun, O (Allah) sizinle beraberdir*"¹⁷⁸ âyeti ile Allah'ın bu manayı gösterdiğini söyler. Ehl-i ilmin de bu âyetteki maiyyeti/beraberliği 'insanlar nerede olurlarsa olsunlar Allah'ın ilminin onları kuşatıcı olduğu' şeklinde tefsir ettiklerini belirtir.¹⁷⁹

Bâkîllânî, maiyyeti "*Allah takvâ sahipleri ve güzel amel edenlerle beraberdir*"¹⁸⁰ âyeti bağlamında ele alıp te'vil etmektedir. O'na göre; Allah bu âyette kullarının yanında bizzat kendi zâtı ile değil, koruma, yardım ve desteği (hıfz, nasr, inâyet) ile bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁸¹ Seyfuddîn el-Âmidî de yakınlık ve beraberliğin Allah'ın koruma ve gözetmesi (hıfz ve riâyet) olduğunu söylemiştir.¹⁸² İbn Fûrek ise Allah'ın yakınlığının O'nun rahmetinin yakınlığı olduğunu görüşündedir.¹⁸³ Cüveynî, Allah'ın beraberliğini, "*Nerede olursanız olun, O (Allah) sizinle beraberdir*"¹⁸⁴ ve "*üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlakâ O'dur (Allah'tır). Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlakâ O'dur (Allah'tır). Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlakâ O onlarla beraberdir*"¹⁸⁵ âyetleri ile ilgili olarak te'vile tâbi tutmakta, bu âyetteki beraberliğin, Allah'ın gizli saklı şeyleri bilmesi olarak te'vil edilmesinin doğru bir te'vil olacağını ifade etmektedir.¹⁸⁶

İmam Gazzâlî de maiyyeti/beraberliği Allah'ın ilim ve kuşatıcılığı olarak yorumlayanlardandır.¹⁸⁷ Fahreddîn er-Râzî ise Allah'ın kulları ile beraber ve onlara yakın olması ile kastedileni aklı başında her insanın O'nun ilim, kudret, koruma ve rahmet ile yakınlığı ve beraberliği olarak anlayacağını söylemektedir.¹⁸⁸

Mâtürîdîlerden Ebu'l-Muîn en-Nesefî, Allah'ın beraberliğini O'nun ilmi ve hiçbir şeyin kendisine gizli kalmaması, yakınlığını da hâkimiyeti ve kudreti olarak te'vil etmiştir.¹⁸⁹

Ehl-i Sünnet kelimcilerinin büyük çoğunluğunun maiyyeti; Allah'ın ilminin insanları kuşatıcı olduğu, koruma, yardım ve desteği ile berâberliği, gizli saklı şeyleri bilmesi, ilim, kudret, koruma ve rahmet ile yakınlığı ve birlikteliği, hiçbir şeyin kendisine gizli kalmaması, hâkimiyeti ve kudreti olarak te'vil ettiklerini anlıyoruz.

4.10. İtyân ve Mecî' (اتیان و مجيء)

İtyân, etâ fiilinden, mecî' ise câe fiilinden mastardır. Her iki kelime de gelmek anlamındadırlar. İtyân kelimesi aynı zamanda mecî' mânasını da içerip hem gelmek hem de gitmek anlamına gelir. İtyân ayrıca; kolaylıkla gelmek, birinin bizzat gelmesi ya da bir işi yapması ya da düzenlemesi mânalarını da ifade eder. İtyân, hayır ve şer dâhil her şey için kullanılır.¹⁹⁰

"*Onlar, illaki buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerinin gelmesini mi beklerler?*" (el-Bakara, 2/210); "*Rabb'in ve sıra sıra dizili melekler geldi*" (el-Fecr, 89/22); "*Sonunda Allah onların binalarına temellerinden (kudretiyle) geldi*" (en-Nahl,16/26); "*Ama Allah onlara beklemedikleri yerden geliverdi*" (el-Haşr, 59/2) âyetleri Allah'ın gelmesini ifade eden kelimeleri barındırmaktadır.

¹⁷⁶ el-Eş'arî, *el-İbâne*, 19.

¹⁷⁷ Tâ-hâ, 20/5.

¹⁷⁸ el-Hadîd, 57/4.

¹⁷⁹ el-Eş'arî, *Usûl-ü Ehli's-Sünne*, 140, 141.

¹⁸⁰ en-Nahl, 16/128.

¹⁸¹ el-Bâkîllânî, *et-Temhîd*, 261.

¹⁸² el-Âmidî, *Gâyetu'l-Merâm*, 132.

¹⁸³ Öge, *İbn Fûrek*, 81.

¹⁸⁴ el-Hadîd, 57/4.

¹⁸⁵ el-Mücâdele, 58/7.

¹⁸⁶ el-Cüveynî, *el-İrşâd*, 150.

¹⁸⁷ el-Gazâlî, *el-İktisâd*, 39.

¹⁸⁸ er-Râzî, *Esâsu't-Takdîs*, 67, 68.

¹⁸⁹ en-Nesefî, *Tabsiratu'l-Edille*, I, 350; en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, 214.

¹⁹⁰ er-Râğîb, *Mu'cem*, 14; Ebû'l-Bekâ, *el-Kulliyât*, 28.

Eş'arîye göre Allah'ın gelmesi keyfiyetsiz bir anlayışla O'nun, dilediği kuluna dilediği şekilde yaklaşması anlamına gelir.¹⁹¹ Bu yakınlaşma hareket ve zevâl olmaksızın meydana gelir. Çünkü hareket ve zevâl cisimlerin özelliklerindedir. Allah da bundan münezzehtir.¹⁹² İbn Fûrek ise Allah'ın gelmesini O'nun emrinin, meleklerinin ve rahmetinin gelmesi manasına te'vil etmiştir.¹⁹³ Cüveynî'ye göre Allah'ın gelmesi intikâl ve zevâl anlamına değil, aksine O'nun emrinin, herşeyi birbirinden ayıran kesin takdîri/kazâsı ve adâletli hükmünün gelmesidir.¹⁹⁴

Fahreddîn er-Râzî, Allah hakkında gelmek/ityân eyleminin gerçek anlamıyla, bizzat kendisinin gelmesi manasında kullanılmasının kesinlikle câiz olmayacağını, bu kelimenin mutlakâ te'vil edilmesi gerektiğini belirtir. Râzî Allah'ın gelmesini iki türlü te'vile tâbi tutar. Birincisi; "*Onlar, illaki buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerinin gelmesini mi beklerler?*"¹⁹⁵ âyetinde yer Allah'ın gelmesi ifadesinden masksat; O'nun âyetlerinin gelmesidir. Râzî'ye göre bu âyet kendi içerisinde Allah'ın heybet, kahr ve tehdidinin gelmesini anlamını barındırır. Kelimenin ikinci te'vili ise Allah'ın emrinin gelmesidir.¹⁹⁶ Râzî, "*Rabb'in ve sıra sıra dizili melekler geldi*"¹⁹⁷ âyetinde ifadesini bulan gelme eylemini ise üç şekilde te'vil etmektedir: Birincisi; Rabb'inin emrinin kulları hesâba çekip karşılık verme şeklinde gelmesidir. İkincisi; Rabb'inin kahrının gelmesidir. Üçüncüsü ise; hesap günü Allah'ın mecburen tanınması (ma'rifeti) ki bu durum O'nun gelmesi ve zuhûru gibi bir anlam ifade eder olmuştur.¹⁹⁸

İmam Mâtürîdî, Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın (c.c.) gelmesini ifade eden kelimeleri O'nun emrinin, mükâfât ve cezasının gelmesi şeklinde te'vil etmiştir.¹⁹⁹ Ebu'l-Berekât en-Neseî'nin anlayışına göre ise Fecr sûresi 24. âyette ifade edilen Allah'ın gelmesi; O'nun emrinin gelmesi olmalıdır. Nahl sûresi 26. âyetinde yer alan gelmek ifadesi ise Allah'ın (c.c.) helâk etmesinin gelmesidir.²⁰⁰

Ebu'l-Yusr el-Pezdevî, ityân/gelmek zuhûr (tecelli etmek), kudretin eserlerinin görünmesi manalarına te'vil edilmelidir der. O'na göre "*Sonunda Allah (c.c.) onların binalarına temellerinden (kudretiyle) geldi*"²⁰¹ âyetindeki gelmekten maksat; onlara Allah'ın kızmasının, kudret ve kahrının eserlerinin gelmesidir. "*Rabb'in ve sıra sıra dizili melekler geldi*"²⁰² âyetinden murâd ise Pezdevî'ye göre; hesap gününün ardından Allah'ın (c.c.) kudretin eserlerinin (cennet ve ceheennem) görünmesidir.²⁰³

Zemaşerî, Allah'ın (c.c.) gelmesinden maksadın O'nun emri, şiddeti ve musibetinin gelmesi, Allah'ın kudretinin delillerinin görünmesinden temsil olarak anlamaktadır.²⁰⁴

Özetle, Ehl-i Sünnet kelimcilerinin, muhtelif âyet bağlamları içerisinde; Allah'ın (c.c.), dilediği kuluna dilediği şekilde yaklaşması, emrinin, meleklerinin, rahmetinin, takdîrinin/kazâsının, adâletli hükmünün, âyetlerinin, heybet, kahr ve tehdidinin, gazabının, mükâfâtının, cezasının, kudret ve kahrının eserlerinin gelmesi olarak te'vil ettikleri görülmektedir.

4.11. Fevk (فوق)

Fevk kelimesi; üst, yukarı, daha aşağı, daha da ötesi ve daha büyük anlamlarını taşımaktadır.²⁰⁵ Bu kelime mekân, zaman, cisim, sayı ve derece/fazîlet bakımından yükseklik belirtmek üzere kullanılır.²⁰⁶

Fevk/yükseklik tâbirinin Kur'an-ı Kerim'de; yükseklik,²⁰⁷ yukarı doğru yükselme ve alçalma,²⁰⁸ sayı,²⁰⁹ büyüklük ve küçüklük,²¹⁰ dünyevî fazîlet,²¹¹ uhrevî fazîlet,²¹² kahr ve galebe²¹³ gibi çeşitleri bulunmaktadır.²¹⁴ Fevk kelimesi

¹⁹¹ el-Eş'arî, *el-İbâne*, 19.

¹⁹² el-Eş'arî, *Usûl-ü Ehlî's-Sünne*, 139.

¹⁹³ Öge, *İbn Fûrek*, 81.

¹⁹⁴ el-Cüveynî, *el-İrşâd*, 150.

¹⁹⁵ el-Bakara, 2/210.

¹⁹⁶ er-Râzî, *Esâsu't-Takdîs*, 82-84.

¹⁹⁷ el-Fecr, 89/22.

¹⁹⁸ er-Râzî, *Esâsu't-Takdîs*, 87.

¹⁹⁹ Atik, Kemal, *Te'vilâtü'l-Kur'an'a Göre Mâtürîdî'nin Müteşâbih Ayetleri Anlayışı*, 325-327.

²⁰⁰ en-Neseî, *Bahrü'l-Kelâm*, 204.

²⁰¹ en-Nahl, 16/26.

²⁰² el-Fecr, 89/22.

²⁰³ el-Pezdevî, *Usûlu'd-Dîn*, 36-38.

²⁰⁴ ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf*, I, 250, 251; IV, 487, 739.

²⁰⁵ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 905, 906; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Lisân*, II, 341; ez-Zemaşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 714; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 1273.

²⁰⁶ er-Râğîb, *Mu'cem*, 433; Ebû'l-Bekâ, *el-Kulliyât*, 570; ez-Zemaşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 484.

²⁰⁷ el-Bakara, 2/63, 93.

²⁰⁸ el-Ahzâb, 33/10.

²⁰⁹ en-Nisâ, 4/11.

²¹⁰ el-Bakara, 2/26.

²¹¹ ez-Zuhruf, 43/32.

²¹² el-Bakara, 2/212; Âl-i İmrân, 3/55.

²¹³ el-En'âm, 6/18, 61; el-A'râf, 7/127.

²¹⁴ er-Râğîb, *Mu'cem*, 433.

Kur'an'da; "*O (Allah), kullarının üstünde kâhirdir (her türlü tasarrufa sahiptir)*" (el-En'âm, 6/18, 61) ve "*Onlar, üstlerindeki Rabb'lerinden korkarlar*" (en-Nahl, /50) âyetlerinde geçmektedir.

İmam Eş'arî, Allah'ın (c.c.) yukarıda olmasını (fevkiyyet) O'nun, yeryüzünün ötesinde, semâvâtın/göklerin üstünde arşının üzerinde bulunması şeklinde kabul etmiştir. Eş'arî bu görüşüne delil olarak Allah'ın yukarıda bulunduğu manasını ifade eden; "*Gökte olanın, sizi yere batırvermeyeceğinden emin misiniz?*",²¹⁵ "*Güzel sözler ancak O'na yükselir*",²¹⁶ "*Rahmân arşa istivâ etmiştir*"²¹⁷ âyetlerini kaydetmektedir.²¹⁸ Cüveynî, fevkiyyet ifadesi Allah'ın kahr/galebe ile herşeyin üstünde bulunmasını belirgin hâle getirmiştir der. Bu kahr/galebe hâlinin de O'nun zorunlu varlığının (vücûb u zât) hiçbir şeye ihtiyâcı olmaması ve bütün mümkün varlıkların Allah'a muhtaç olması durumu ile birlikte her şeyin üstünde bulunması olduğunu belirtir.²¹⁹

Gazzâlî, öncelikle mü'minlerin, Allah'ın (c.c.) yukarıda bulunmasının herhangi bir cismin başka bir cisme oranla yukarıda bulunması gibi bir durum olmadığına, bu tür bir hâlin Allah hakkında muhâl/imkânsız olduğuna inanmaları gerektiğini belirtir. Bu tür haberleri selef metodu üzere te'vil ve yoruma girmeden olduğu gibi kabul edilmesi gerektiğini ifade eder.²²⁰ Gazzâlî, fevkiyyetin, kelime anlamı itibâriyle mânevî yükseklik olarak anlaşıldığını, *pâdişâh vezirin üstündedir* sözü ile mânevî yüksekliğin düşünüldüğünü söyler. Ancak, Gazzâlî bu şekil bir anlayışın "*O (Allah), kullarının üstünde kâhirdir (her türlü tasarrufa sahiptir)*"²²¹ âyeti bağlamında Allah hakkında uygun görülüp görülemeyeceğinin kimsenin üzerine vazife olmadığı kanaatini taşımaktadır.²²²

Fahreddîn er-Râzî'ye göre En'âm sûresi 18. âyetinde ifade edilen fevkiyyet Allah'ın kudretinin kâmil oluşuna delâlet etmektedir. er-Râzî'ye göre âyetin manası da; 'kâmil bir ilim ve kâmil bir kudretle nitelenen yegâne varlık Allah'tır' şeklinde anlaşılmalıdır.²²³ Fahreddîn er-Râzî, bu âyetteki fevkiyyetin, cihet/yön itibâriyle değil kuvvet ve kudret bakımından üstünlük olduğunu belirtmektedir.²²⁴ Ebu'l-Muîn en-Nesefî ile Ebu'l-Berekât en-Nesefî "*O (Allah), kullarının üstünde kâhirdir (her türlü tasarrufa sahiptir)*"²²⁵ âyetindeki fevkiyyeti Allah'ın kahrı/galebesi ile her şeyin üzerinde olması şeklinde te'vil etmişlerdir.²²⁶

Zemahşerî de fevkiyyetin, Allah'ın galebe ve kudret ile birlikte yücelik ve kahrının tasviri olduğu görüşündedir.²²⁷ Fevk kelimesini Allah'ın galebe ile her şeyin üstünde bulunması diye te'vil eden Cüveynî, Ebu'l-Muîn en-Nesefî ve Ebu'l-Berekât en-Nesefî ile tamamen aynı, kuvvet ve kudret bakımından üstünlük şeklinde anlayan Fahreddîn er-Râzî ile de büyük yakınlık göstermiş olmaktadır.

4.12. Nur (النور)

Her türlü ışık, şuâ, ziyâ, parlaklık, aydınlık, bitkilerin güzelliği ve uzunluğu anlamlarına gelen nur aynı zamanda Allah'ın isimlerinden bir tanesidir.²²⁸

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın, göklerin ve yerin nûru olduğunu haber vermektedir: "*Allah, göklerin ve yerin nûrudur.*" (Nûr, 24/35)

Cüveynî nûr'dan bahseden âyetin maksadının temsil getirmek olduğu görüşündedir. Çünkü nurdan bahseden âyet '*Allah, insanlara misal getirmektedir*'²²⁹ diyerek devam etmektedir. Buna göre, Cüveynî, âyetin manasının 'Allah, semâvât ve yer ehlini hidâyete erdirenir' şeklinde olması gerektiğine inanmaktadır.²³⁰

Fahreddîn er-Râzî Allah'ın nûru ifadesini iki türlü te'vile tâbi tutmaktadır: birincisi; Allah'ın, semâvât ve yer ehlini hidâyete erdiren olması, ikincisi de; semâvât ve yeri en güzel bir şekilde ve en mükemmel bir düzenleme ile nurlandıran (münevvir) olmasıdır. Bu ikinci te'vile açıklama olarak imâm Râzî, '*filanca bu memleketin nûrudur*' denilmesini örnek gösterir. Râzî, bu tarz bir ifade ile o kişinin o memleketin düzelmesinin (salâhının) sebebi olduğu ifade edilir der.²³¹ Seyfuddîn el-Âmidî, *Ğâyetu'l-Merâm*'da nûr'u; Allah'ın, semâvât ve yer ehlini hidâyete erdirici

²¹⁵ el-Mülk, 67/16.

²¹⁶ el-Fâtır, 35/10.

²¹⁷ Tâ-hâ, 19/5.

²¹⁸ el-Eş'arî, *Usûl-ü Ehli's-Sünne*, 140.

²¹⁹ et-Tilmisânî, *Şerhu Lem'il-Edille*, 134.

²²⁰ el-Gazzâlî, *Mişkât*, 44, 45.

²²¹ el-En'âm, 6/18, 61.

²²² el-Gazzâlî, *Mişkât*, 74.

²²³ er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahrüddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kutubi'l İlmiyye, Beyrût 2000, XII, 143.

²²⁴ er-Râzî, *et-Tefsîr*, XII, 145.

²²⁵ el-En'âm, 6/18, 61.

²²⁶ en-Nesefî, *Tabsîratu'l-Edille*, II, 350; en-Nesefî, *El-İtimâd*, 167.

²²⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 10, 568.

²²⁸ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 1176; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Lisân*, II, 656, 657; ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 657; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 1661.

²²⁹ en-Nûr, 24/35.

²³⁰ el-Cüveynî, *el-İrşâd*, 148.

²³¹ er-Râzî, *Esâsu't-Takdîs*, 79, 80.

oluşu diye te'vil ederken²³² *Ebkâru'l-Efkâr*'da bu te'vil ile birlikte semâvât ve yerin nurlarını yaratarak onları aydınlatan (münevvir) olmasını da eklemektedir.²³³

Ebu'l-Muîn en-Neseî ise, *Tabsîra*'da nûru semâvât ve yerin nurlarını yaratarak onları aydınlatan (münevvir) şeklinde yorumlamaktadır.²³⁴ en-Neseî, *Bahru'l-Kelâm*'da ise Abdullah b. Abbas'ın nûr'a; semâvât ve yerin nurlandırılan (münevviru's-semâvâti vel-ardi) şeklinde mana verdiğini nakleder. en-Neseî ayrıca nur kelimesi hakkında Allah'ın, semâvât ve yer ehlini hidayete erdirici oluşu denildiğini de ifade eder.²³⁵ Zemahşerî'ye göre ise nûr'dan maksat Allah'ın nurun gerçek sahibi olmasıdır. Bu ifade Allah'ın son derece zahir ve açık olduğunu göstermek için teşbihir.²³⁶

Cüveynî, Fahreddîn er-Râzî, Seyfuddîn el-Âmidî ve Ebu'l-Muîn en-Neseî'nin, nûr kelimesini Allah'ın, yarattığı nûr vasıtasıyla gökleri ve yerleri aydınlatıcı oluşu, bu ikisi ahalisini hidayete erdirici, onlara dinleri ile ilgili meseleleri ve delilleri açıklayıcı olması şeklinde yorumladıkları anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ

Bu makalede Ehl-i Sünnet'in iki önemli kolu olan Eş'ari ve Matûridî mezheplerinin haberi sıfatlarla ilgili görüşleri ve yorumları ele alındı. Kelâm ilminin, ilk oluşum döneminde meydana gelen mezkûr ihtilaflar içerisinde ise en hararetli tartışmaların merkezinde müteşâbih nasların anlaşılması meselesi de bulunmaktaydı. Bunlar içerisinde de doğrudan Allah'ın zâtını ilgilendiren haberi sıfatlar dikkat çekiyor, tartışmalara konu oluyordu. Kelâm mezheplerinin tamamı, Kur'an-ı Kerim'in, doğrudan Allah'ın zatından bahseden istivâ, yed, vech, sâk, mecî, ityân, kurb ve maiyyet gibi müteşâbih âyetlerini doğru bir şekilde anlama gayreti taşıyorlardı. Bu anlama çabası sürdürülürken mezkûr ekollerin tamamının ana hareket noktası tevhid akidesini her türlü şirk unsurundan uzak bir şekilde tenzihî bir metotla anlamaktı.

İlk dönem ulema, haberi sıfatların tevil edilmesini hoş karşılamamıştır. Selef ulemaya göre haberi sıfatlar hakkında yorum yapılmamalı ve keyfiyeti meçhul şekilde anlanmalıydı. Bu sıfatların ifade ettiği insanî ve cismânî özelliklerin Allah için düşünülmesinin imkânsızlığı açıktır. Çünkü Hz. Peygamber (s)'den tevarüs edilen ilmî miras, bu gibi sıfatlar vesilesiyle Allah'a herhangi bir insanî özellik atfetmemeyi kesin olarak bildirmekteydi. Fakat bir süre sonra ilmî olarak yetersiz olan ve İslâm dışı inançların tesirinde kalan bir takım kimseler, ayet ve hadislerde geçen haberi sıfatları teşbih ve tescime yönelik olarak yorumlamaya başlamışlardı. Bu sebeple bu tarz sıfatların, İslâmî bakışla sahih bir şekilde tevil edilmeleri ihtiyacı hasıl olmuştu. Böylece Ehl-i Sünnet'in halefî ve devamı olan Eşarî ve Matûridî âlimler, haberi sıfatları Kuran, sünnet ve akli ilkelere uygun olarak tevil etmişlerdir. Ehl-i Sünnet ulemanın atmış olduğu bu adımla yanlış yorumların da önüne geçilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Abdülhamîd, İrfan, *İslâm'da İ'tikadî Mezhepler ve Akâid Esasları*, Terc. Mustafa Saim Yeprem, TDV Yy. Ankara, 2011.
2. el-Âmidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Sâlim Seyfuddîn, *Ebkâru'l-Efkâr fî Usûli'd-Dîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003.
3. *Ğâyetu'l-Merâm fî İlmi'l-Kelâm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2004.
4. Aydın, Ömer, *Haberî Sıfatları Anlama Yolları*, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/10075> Erişim tarihi: 09.08.2019
5. el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir, *Usûlu'd-Dîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1981.
6. el-Bâkîllânî, Kadı Ebûbekir b. Tayyib, *el-İnsâf Fimâ Yecibu İtikâduhu ve Lâ Yecûzu'l-Cehlu bihi*, Thk: Muhammed Zâhid el-Kevserî, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kâhire, 2000.
7. *et-Temhîd fî'r-Reddi ale'l-Mulhideti ve'r-Râfidati ve'l-Havârici ve'l-Mutezile*, Thk: Richard
8. Başoğlu Tuncay, *Muhkem*, DİA, İstanbul, 2006, XXXI.
9. Beyâzîzâde, Ahmed b. Sinânüddîn, *el-Usûlü'l-Münîfe li'l-İmâm Ebî Hanîfe*, neşr. İlyas Çelebi, İFAV Yy, İstanbul, 2000.

²³² el-Âmidî, *Ğâyetu'l-Merâm*, 130.

²³³ el-Âmidî, *Ebkâr*, I, 326.

²³⁴ en-Neseî, *Tabsîratu'l-Edille*, I, 287.

²³⁵ en-Neseî, *Bahru'l-Kelâm*, 198.

²³⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 234.

10. el-Beydâvî, Kâdî Nâsîru'd-Dîn, *Tavâliu'l-Envâr min Metâli'il-Enzâr*, Thk: Abbas Süleymân, Dâru'l-Ceyl, Beyrût, 1991.
11. Misbâhu'l-Ervâh fi Usûli'd-Dîn, Thk: Saîd Fevde, Dâru'r-Râzî, Ammân.
12. el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *el-Esmâ' ve's-Sifât*, thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Türâs, Kâhire, tsiz,
13. *el-Esmâ ve's-Sifât*, thk. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî, Mektebetu's-Sevâdî, Cidde, 1993.
14. Celal Büyüç, *Ebu Hanîfe'nin İlahi Sıfatlar Problemine Yaklaşımı*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 11 Sayı: 56 Nisan 2018.
15. Ebû Hanîfe, Nûman b. Sâbit, *el-Vasiyye*, 88, (İmâm-ı Âzam'ın Beş Eseri İçerisinde. İfav Yy, İstanbul, 1992)
16. el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh, Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2009.
17. *et-Târîfât*, Thk: Muhammed Sıddîk el-Miñşavî, Dâru'l-Fadîle, Kâhire.
18. el-Cüveynî, İmâm-ı'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî, *el-İrşâd ilâ Kavâti'l-Edilleti fi Usûli'd-Dîn*, Thk: Es'ad Temîm, Müessesetu'l-Kutub Es-Sekâfiyye, Beyrût, 1996.
19. *el-Akîdetu'n-Nizâmiyye*, İfav y, İstanbul, tsiz.
20. Çelebi, İlyas, *Sıfat, DİA*, İstanbul 2009, XXXVII.
21. Duğaym, Semîh, *Mustalâhâtü İlmi'l-Kelâm el-İslâmî*, Mektebetu Lübnân Nâşîrûn, Beyrût, 1998.
22. Ebû'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ, *el-Kulliyât*, thk. Adnan Dervîş, Muhammed Mısıri, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2011.
23. Emîn, Ahmed, *Duha'l-İslâm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnân, 2009.
24. el-Eş'arî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâil, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, tsiz.
25. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, Thk: Nevâf el-Cerrâh, Dâru Sâdir, Beyrût, 2008.
26. *Usûl-ü Ehli's-Sünne ve'l-Cemâa, Risâletü Ehli's-Sağr*, Thk: Muhammed Seyyid Culeynid, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Türâs, Kâhire, 2013.
27. Fevde, Saîd Abdüllatîf, *El-Lemaât fi'l-Akâid Tehzîbu Lumai'l-Edille fi Akâidi'l-Mille li İmâmi'l-Harameyn el-Cüveynî, (Mesâilu'l-Hilâf beyne'l-Eşâira ve'l-Mâtürîdiyye*, İbn Kemâl Bâşâ, içinde), Dâru'l-Feth, Ammân, 2009.
28. el-Fîrûzâbâdî, Mecdu'd-Dîn Muhammed b. Yâ'kûb, el-Kâmûs el-Muhît, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2008.
29. el-Ğâlî, Belkâsım, *Ebû Mansûr el-Mâtürîdî Hayâtuhu ve Ârâuhu'l-Akadiyye*, Dâru't-Türkî Lin'-Neşr, Tunus, 1989.
30. el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-İktisâd fi'l-İtikâd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2004.
31. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1998.
32. *İlcâmu'l-Avâm An İlmi'l-Kelâm, (Mecmûatu Resâili'l-İmâmi'l-Ğazâlî içinde)*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2006.
33. *Mişkâtü'l-Envâr, (Mecmûatu Resâili'l-İmâmi'l-Ğazâlî içinde)*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2006
34. *Ravdatu't-Tâlibîn ve Umdetu's-Sâlikîn, (Mecmûatu Resâili'l-İmâmi'l-Ğazâlî içinde)*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2006.
35. Gölcük, Şerafettin- Toprak, Süleyman, *Kelam, Tarih, Ekoller, Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya, 2001.
36. Halîfe, İbrâhîm Abdurrahmân Muhammed, *Müteşâbih*, el-Mevsûatu'l-İslâmiyyetu'l Âmme, el-Meclisu'l-A'lâ li'ş-Şuûnil-İslâmiyye, Kâhire, 2008.
37. Huleyf, Fethullah, *Fahrüddîn er-Râzî*, Dâru'l-Câmiâtî'l-Mısıriyye, İskenderiyye, 1976.
38. İbnu Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed, *Mekâyisü'l-Luğa*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2008.
39. İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan, *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ali b. İsmâil el-Eş'arî*, Dâru'l-Maşriq, Beyrût, 1987.

40. İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrût, Dâru İhyâit'-Turâs el-Arabî, Muesseseti't-Târîhi'l-arabî, Beyrût, tsiz.
41. Lisânu'l-Lisân –Tehzîbu lisâni'l-Arab,Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,Beyrût,1993.
42. el-İcî, Abdurrahmân b. Ahmed, Adudiddîn, *el-Mevâkıf fî İlmi'l-Kelâm*, Âlemu'l-Kutub, Beyrût, Ty.
43. el-İsfehânî, Râğîb, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, *Mu'cemu müfredâti Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Dâru'l-Kutubi'l İlmiyye, Beyrût, 1997.
44. İzmirli, İsmâîl Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1339 H.
45. el-Kârî, Molla Ali, *Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber*, Thk: Ali Muhammed Dendel, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, Ty.
46. Kılavuz, A. Saim, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, Ensar neşriyat, İstanbul, 2006.
47. el-Mağribî, Ali Abdülfettâh, *İmâmu Ehli's-Sünne Ebû Mansûr el-Mâtürîdi ve Ârâuhu'l-Kelâmiyye*, Mektebetü Vehbe, Kâhire, 2009.
48. el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu, İsam, Ankara, 2005.
49. *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, thk. Fâtıma Yûsuf el-Hamîmî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2004.
50. en-Nesefî, Ebu'l-Berekât, *El-İtimâd fî'l-İtikâd (Şerhu'l-Umde fî Akîdeti Ehli's-Sünne Vel'-Cemâa)*, Thk: Abdullah Muhammed Abdullah İsmâîl, El-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kâhire, 2012.
51. en-Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymûn, Bahru'l-Kelâm fi Usûli'd-Dîn, Thk: Abdullah Muhammed Abdullah.
52. İsmâîl- Muhammed es-Seyyid Ahmed Şehâte, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kâhire 2011.
53. *Tabsiratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kâhire, 2011.
54. en-Neşşâr, Ali Sâmi, *Neş'etu'l-Fikri'l-Felsefî fî'l-İslâm*, Dâru'l-Maârif, Kâhire, 1995.
55. Öge, Ali, *İbn Fûrek, Hayâtı ve Kelâmî Görüşleri*, Kömen Yy, Konya, 2011.
56. Özervarlı, M. Sait, *İbn Teymiyye'nin Düşünce Metodolojisi ve Kelâmcılara Eleştirisi*, İsam y, İstanbul, 2008.
57. el-Pezdevî, Ebu'l-Yusr Muhammed, *Usûlu'd-Dîn*, Thk: Hans Peterlans, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kâhire, 2003.
58. er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahrüddîn, *Esâsu't-Takdîs*, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrût, 1995.
59. es-Sâbûnî, Nüreddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr, *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn*, Diyânet İşleri Başkanlığı Yy, Ankara, 2000.
60. eş-Şâfiî, Hasan, *el-Âmidî ve Ârâuhu'l-Kelâmiyye*, Dâru's-Selâm, Kâhire, 1998.
61. eş-Şarkâvî, Muhammed Abdullah, *el-İmân, Hakîkatuhû ve Eseruhû fî'n-Nefsi ve'l-Muctema'- Usûluhû ve Furû'uhû Muktedayâtuhû ve Nevâkıduhû*, Dâru'l-Ceyl, Beyrût, Mektebetu'z-Zehrâ, 1990.
62. eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, Thk: Muhammed Abdulkâdir el-Fâdilî, El-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrût, 2010.
63. et-Teftazânî, Ebû'l-Vefâ el-Ğuneymî, *İlmu'l-Kelâm ve Bâdu Müşkilâtihi*, Dâru's-Sekâfe li'n-Neşr ve't-Tevzî, Kâhire, Ty.
64. et-Teftazânî, Mes'ûd b. Ömer b. Abdillâh Sa'duddîn, *Şerhu'l-Makâsîd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2001.
65. et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istulâhâti'l-Ulûm ve'l-Funûn*, Thk. Ali Dahrûc, Mektebetu Lübnân Nâşîrûn, Beyrût, 1996.
66. et-Tilmisânî, Şerefuddîn, *Şerhu Lem'il-Edille li'l-Cüveynî*, Thk: es-Seyyid Muhammed Seyyid Abdülvehhâb, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 2009.
67. Topaloğlu, Bekir, *Allah, DİA*, İstanbul, 1989.
68. Toplaoğlu, Bekir - Çelebi, *İlyas, Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İsam Yy, İstanbul, 2010.
69. Türcan, Galip, *Kelamda Kaynaklık Niteliği Bakımından Kitâb*, İlâhiyât Yy, Ankara, 2012.
70. Yavuz, Yusuf Şevki, *Arş, DİA*, İstanbul, 1991.

71. *İstivâ*, DİA, İstanbul 2009.
72. *Müteşâbih*, DİA, İstanbul, 2006.
73. *Vecih*, DİA, İstanbul, 2012.
74. Yıldırım, Suat, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, Kayıhan Yy, İstanbul, 1987.
75. Yurdagür, Metin, *Allah'ın Sıfatları-Esmâü'l-Hüsna*, Marifet Yy, İstanbul, 1984.
76. *Haberî Sıfatları Anlamada Metod*, EÜİFD, Sayı I, Kayseri, 1983.
77. ez-Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Te'vîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, Beyrût, 2006.
78. *Esâsu'l-Belâğ*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1994.
79. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-sunnet> Erişim tarihi: 09.08.2019